

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!</i>	2
<i>Mannerheim marsall napiparancsa</i>	3
<i>A finn függetlenségi nyilatkozat</i>	4
<i>Reguly Antal levele Finnországból</i>	5
<i>Finn versek</i>	13
<i>Maticsák Sándor: Konferencia Debrecenben</i>	17
<i>Nagyezsda Fedoszejeva-Jefimics: Finnugorok Ukrajnában</i>	19
<i>Dmitrij Naumcsik: Az ősök hívását érzi Leonyid Lar az Andrejevskoje tónál</i>	23
<i>Oroszország népeinek felhívása</i>	26
<i>Csúcs Sándor: Felcsillan a remény</i>	29
<i>Zaicz Gábor: Cseremisiz állatnevek etimológiai szótára</i>	33
<i>Finnugor krónika</i>	36
<i>Csáji László Koppány: Vannak-e a vitának etikai normái a hazai tudományosságban?</i>	38
<i>Sudár Balázs: Fodor István és a finnugristák „továbbképzése”</i>	40
<i>Mende Balázs Gusztáv: Rövid megjegyzés Fodor István a Finnugor Világ 2017. szeptemberi számában megjelent írására</i>	42

*

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXII. évfolyam, 4. szám

2017. december

Suomi
Finland
100

Kedves Olvasóink!

Címlapunkkal is jelezzük, hogy ezzel a számunkkal köszöntjük a függetlenségének századik évfordulóját ünneplő Finnországot. 1917. december 6-án mondta ki a finn parlament az ország függetlenségét. Úgy gondoltuk, hogy a függetlenségi nyilatkozat magyarra fordított eredeti szövege hű képet ad a korabeli finn vezetők elszántságáról, reményeiről és terveiről. Kortörténeti dokumentum Mannerheim marsall napiparancsa a háború éveiből.

Kortörténeti dokumentum Reguly Antal Finnországból írt levele is. Külön értéke a levélnek egy finn népdal Reguly által készített fordítása. A Molnár Ferenc, *Reguly Antal finn népköltészeti fordításai* (Debreceni Egyetem. Debrecen, 2003.) c. művében részletesen kommentálja és elemzi a fordítást. A Reguly-lelél közlésével nemcsak a finn jubileumról akartunk megemlékezni, hanem előkészületnek tekintjük a 2019-es Reguly évfordulóra. Ebben a számunkban finn vonatkozású írás még Maticsák Sándor beszámolója a *Kölcsönhatások* c. debreceni konferenciáról, és végső soron annak tekinthető *Felcsillan a remény* c. írásunk is, amelyben Annika Pasanen könyvét ismertetjük a Finnországban beszélt, erősen veszélyeztetett inari lapp nyelv sikeres revitalizációjáról (új életre keltéséről). Ehhez a finn állam jogi, intézményi és anyagi támogatására is szükség volt

Az említett könyvben élénk táruul pozitív kép szöges ellentétben áll azzal, amely a lapunkban előtte álló, az interneten publikált *Felhívásból* rajzolódik ki. Ezt anyanyelvük iskolai oktatása érdekében az oroszországi nemzetiségek képviselői intézték V. V. Putyin orosz elnökhöz. A felhívásban kifejtett vélemény megbízható, számos alkalommal igazolt tudományos vizsgálatokon alapul, melyek szerint a korai kétnyelvűség nem teher a gyerekek számára, hanem pozitív tényező, amely jó hatással van értelmi és érzelmi fejlődésükre. Ezt bizonyítják Annika Pasanen megfigyelései is. Sajnos, úgy látszik, egyes országokban hiányzik a szándék a veszélyeztetett kisebbségi nyelvek helyzetének javítására.

Fodor István előző számunkban megjelent cikkéhez kapcsolódva mostani számunkban egyrészt helyet adunk az ellenvéleményeknek, másrészt kijelentjük, hogy nekünk nem állt szándékunkban senkit sem megsérteni és sajnáljuk, ha mégis ez történt. Ezzel a magunk részéről az ügyet lezártak tekintjük.

Csúcs Sándor

*

Mannerheim marsall napiparancsa¹

FŐHADISZÁLLÁS

1942. május 10.

A FŐPARANCSNOK NAPIPARANCSA

A finn anyákhoz!

Az idei május második vasárnapját, a finn anyáknak szentelt jeles napot ünnepelve szülőföldünk védői a csatatereken áhítatosan és keblükben mély szeretettel elcsöndesednek, hogy rátok emlékezzenek, finn édesanyák.

Sokat adtatok ennek az országnak. A bölcsőtől kezdve felneveltétek azt a nemzedéket, amelynek köszönhetően országunk szabad. Szabadságharcunk kellős közepén – mikor férjettek a fronton harcolt – ti otthon új nemzedéket neveltetek a hazának; adasson meg nekik, hogy békésebb körülmények között műveljék és építsék ezt az országot, mint a jelenlegi nemzedék tehetette.

Munkával és imádsággal támogattátok a harc éveiben védőrséget álló fiaitokat és leányaitokat. Meg kellett válnotok szeretteitektől a haza javára népünk megpróbáltatásainak idején. Áldások kísérte gyermekeiteket a harcmezőkre és adott nekik hősi erőt a haza megmentésére és a tartós béke megteremtésére. E napon különösen azoknak a finn anyáknak akarom üdvözlétemet küldeni és mély részvételmet kifejezni, akiknek szerettei hősként életüket áldozták a hazáért s annak jövőjéért.

Szerepetek népünk küzdelmeiben felbecsülhetetlen volt és marad, áldozatotok pedig mérhetetlen.

A finn hadsereg nevében mély hálánk és tiszteletünk jeléül e napon Hazánk édesanyáinak adományozom közös elismerésül a

SZABADSÁGKERESZTET.

A jövő nemzedékei számára legyen ez jelképe az anyák szent elhivatottságának, mellyel a nemzet fiaiba égő szabadságvágyat nevelnek, hogy az örök időkre védelmezze országunk drágán megváltott függetlenségét és népünk belső nagyságát.

Mannerheim

Fordította Majoros Etelka

*

¹ Mutatvány a finn műfordítói pályázat anyagából. A napiparancsot Mannerheim a folytatólagos háború idején adta ki. *A szerk.*

A finn függetlenségi nyilatkozat

Finnország népéhez

Finnország Parlamentje november 15-én országunk Alkotmányának 38. §-a alapján a legfelső államhatalom birtokosának nyilvánította magát, majd kormányt állított az ország élére, amelynek legfontosabb teendője Finnország függetlenségének megvalósítása és biztosítása. Ily módon a finn nép saját kezébe vette a sorsát, mert a jelenlegi körülmények felhatalmazzák és kötelezik erre. Finnország népe úgy érzi, hogy nemzeti és humánus feladatait csak teljesen szabadon tudja teljesíteni. A szabadság utáni évszázados vágyunknak most be kell teljesednie; a finn népnek önálló nemzetként kell belépnie a világ népei közé.

E cél elérése érdekében a közeljövőben intézkedések szükségesek a Parlament részéről. Finnország még érvényes Alkotmánya a jelenlegi körülményeknek nem felel meg, ezért teljes megújításra van szükség. Ez okból a kormány javaslatot nyújtott be a Parlamenthez Finnország államformájára, amely azon alapul, hogy Finnország független köztársaság. Figyelembe véve, hogy az új államformát haladéktalanul életbe kell léptetni, a Kormány egyúttal javaslatot tett az alkotmány szövegére, valamint más törvényjavaslatokat is benyújtott, amelyek a legsürgősebb reformokat tartalmazzák az új államforma bevezetése előtt.

A fenti cél elérése érdekében a Kormány intézkedéseire is szükség van. A Kormánynak országunk függetlenségének nemzetközi elismerése érdekében más államok kormányaihoz kell fordulnia. Ez jelenleg annál inkább szükséges, mert országunk teljes elszigeteltsége, az éhezés és a munkanélküliség arra kényszeríti a Kormányt, hogy közvetlen kapcsolatba kerüljön más államokkal. Ezek sürgős segítségére van szükségünk élelmiszerek és az ipar számára szükséges áruk behozatala céljából. Csak így menekülhetünk meg a fenyegető éhínségtől és az ipar leállításától.

Az orosz nép a cári hatalom legyőzése után többször is kifejezte azt a szándékát, hogy megadja Finnország népének a saját sorsáról való döntés jogát. A háborús borzalmak sem tudták elnyomni azt a hangot, mely szerint a mostani világháború egyik legfontosabb célja, hogy akarata ellenére egyetlen népet se kényszerítsenek egy másiktól való függésre. A finn nép meggyőződése, hogy Oroszország szabad népe és nemzetgyűlése nem akarja megakadályozni, hogy Finnország a szabad és független nemzetek sorába kerüljön. A finn nép reméli, hogy a világ más népei elismerik: a finn nép csak szabad és független népként tudja elvégezni azt a feladatot, amelyre a világ civilizált népei között hivatott.

Amikor a Kormány a fentieket Finnország minden állampolgárának tudomására hozza, egyúttal nyomatékosan felkéri őket és a hivatalos szerveket, hogy mindenki a saját helyén tántoríthatatlanul őrizze meg a közrendet, teljesítse hazafias kötelezettségét és tegyen meg minden tőle telhetőt közös célunk elérése érdekében a jelen pillanatban, amelynél fontosabb eddig nem volt a finn nép életében.

Helsinkiben, 1917. december 4. napján

Finnország Szenátusa:

P. E. Svinhufvud	E. N. Setälä
Kyösti Kallio	Jalmar Castrén
Onni Talas	Arthur Castrén
Heikki Renvall	Juhani Arajärvi
Alexander Frey	E. Y. Pehkonen
O. W. Louhivuori	A. E. Rautavaara

A Parlament 1917. december 6-án elfogadott nyilatkozata:

Annak következtében, hogy a kormány javaslatot tett a Parlamentnek az új államformára, amely azon alapul, hogy Finnország független köztársaság, a Parlament a legfelső államhatalom birtokosaként úgy dönt, hogy elfogadja ezt az alapelvet és jóváhagyja, hogy a kormány Finnország függetlenségének elismertetése végett megtegye azokat az intézkedéseket, amelyeket e célból szükségesnek lát.

Fordította Csúcs Sándor

*

Reguly Antal levele Finnországból

Reguly 1839. november 8-án érkezett Turkuba, majd onnan Helsinkibe és 1841 nyarán utazott tovább Szentpétervárra. A Finnországban töltött idő alatt beutazta az ország jelentős részét, járt Lappföldön is, megtanult svédül, finnül és valamelyest foglalkozott a lapp nyelvvel is. 1840 őszén hosszabb időt töltött Vaasa városában. Onnan írta alábbi levelét. Ez először az Athenaeum c. lapban jelent meg, majd a Szíj Enikő által összeállított, különféle Reguly-dokumentumokat tartalmazó kötetben.² Ebből származik (139–147. l.) az itt közölt levél szövege. [J]-ben állnak Szíj Enikő megjegyzései. A levél előtt közöljük az első híradást Reguly utazásáról.

A finnek ünnepe mellett az is indokolja a levél publikálását, hogy 2019-ben ünnepeljük Reguly Antal születésének 200. évfordulóját.

²Reguly és a tudomány "zománca". Életrajzi és kortörténeti adalékok I. Válogatta, szerkesztette, írta: Szíj Enikő. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Athenaeum 1841 Első félév 26. sz. 415–416. oldal

Magyar academia rovat

[A] M a g y a r t u d ó s t á r s a s á g ü l é s e i]. A februar 8-dikai ülésben a titoknok Baricz György cs. kir. alezredes és magyar acad. ltag felett mondott rövid gyászbeszédet, mellyben az elhúnytak tudományos munkásságáról, különösen a társaság körében, emlékezett. • Ugyan az [a titoknok, Toldy Ferenc] győri prof. Már Bonifácztól több rendbeli levelet közölt éjszaki Európában utazó **Reguly Antal** hazánkfjáról, ki 1839-ben Német-, Dán- és Svédországokon keresztül Finnországba menvén, a finn nyelvet annyira magáévá tette, hogy annak grammaticáján is dolgoznék; s olly véleményt gerjeszte maga iránt, minél fogva a helsingforsi tud. Társaság által tagi oklevéllel is megtiszteltetnék; innen a lapp földre költözvén, miután ennek nyelvét is több időig a nép között lakván, megtanulta volna, tudományos czélú útját sz. Pétervára felé folytatta. A jelentő indítványára, melly a társaság által pártoltatott, a szép készületű és iparkodású fiatal hazafi, az academia pénztárából segített fog, mihelyt a társaság tudományos megbízatásai elfogadására készségét jelentendi. – [más]

Athenaeum 1841 Első félév 37. sz. 577–583. oldal

Reguly Antal magyar utazó éjszakon

E lapok 26. száma említést tőn Reguly Antal, magyar születésű fiatal hazánkfjáról, “ki 1839-ben Német-, Dán-, Svédországokon keresztül Finnországba menvén ...nok levéllel tiszteltetnék meg.” Most egy levelet van szerencsénk tőle közleni, mellyet hazájába egyik barátjához írt vala.

Wasa (Finnországban) octob. 6. 1840. Kedves barátom, anyám írja, hogy beszéltél vele. Nem foghatjátok meg, miért nem írok hozzátok. Régóta szándékozám már azt tenni, s íme most itt egy levelem. – Magam akarám, hogy ne tudjátok, mit csinálók olly sokáig távol otthonról, azért nem írtam. Tanulmányim tárgya olly kicsinynek és valótlanak tetszett volna elöttetek, hogy nem remélhetém munkálkodásom kezdetében jóváhagyástokat. És magam sem tudám, meddig leszek képes benne haladni, és hová vezetend az, s így gondolám, jobb leszen hallgatnom, míg valami bizonyosat mondhatok.

Épen ma esztendeje, hogy Stockholmba érkeztem. Hosszú idő, egy egész év, mióta éj[577>]szakon vagyok, de gondolhatjátok, nem valék munkátlan. Mennyire erőmtől telt, dolgoztam. Nem csupán nyelvet tanulék, mire alig fordítám időm harmadrészét, hanem más elő- és melléktanulmányokkal foglalkodám. Lehetetlen volt egy országban mulatnom, annak nyelvét tanulnom, hogy magáról az országról, annak népéről, történeteiről fölületes ismeretekkel megelégedjem. Maga a nyelvtanulás is így nyer életet; terjedelmes ismeretekkel kell bírunk, hogy azt mélyebben áthassuk. Röviden elmondom egész évi kalandjaimat, az hamar megvan.

Stockholmba jöttem, hogy Finnországot átutazhassam. Természetes volt, s minden magyar így tett volna, hogy előlegesen a finn nyelvvel akartam megismerkedni. Meglátogatám ama tudós finnust Arvidson A. J-t, az itteni királyi könyvtár első őrségédét, ki előbb hasonló tanulmányokkal foglalkodott. Midőn hosszabban szüleim levelére várva itt mulatnék, a tárgy minden nap, s minden új könyvvel, mellyet kezemhez kaphaték, érdekesebbé vált előttem 's eltökéltem magam végtére, megismerkedvén egy tanulóval a helsingforsi egyeteműl, vele Helsingforsba utazni alapos tanulás végett. A tanulást épen most hagyván el, nem volt nehéz újra elkezdenem, kivált midőn az olly közel áll a mi nyelvünk és historiánkhoz. Még semmihez kizárólag nem szegődve: magamnak polgári állást nem választva, csak [578>] hasznos lehetett jövőndő életemre nézve egy illy új világban tovább mulatnom, és nem csak nyelvet, hanem más intézkedéseket, mellyeknek nagy rész az útast olly igen érdekl, ismerni tanulnom.

November 6. indultunk gőzhajón Stockholmból, 11-én érkezünk Helsingforsba [finn Helsinkibe]. Néhány hónapig, gondolám, itt mulatandok és az alatt a finn nyelvet könnyen sajátommá teendem. De az előkészületek! Tíz héteig valék itt és nem tehettem meg a sajátképeni kezdetet. A milly bensőleg van egybe kötve a historia a nyelvvizsgálattal, nem adhatám magamat egészen vakon ez utósónak. Az elsőtl kelle világot nyernem, hogy magamat a másodikban a szerint hagyjam irányoztatni, tudnom kelle, hol kutassak és tanuljak, mire figyelmezzek, hogy utazásomban el ne mulasszam, a mi későbbi felvilágosodásra vezethet. A historia s ethnographiában annyi tanulni valóm volt, hogy alig leheték vele kész. Végtére el kelle kezdenem sajátképi czéломat és reményltem sebes előmeneteleket, de új akadály: a svéd nyelv! A legjobb könyvek, minden segédeszközök, e nyelven vannak. Eleintén nem akartam ezt tanulni; idő szűke miatt egy nyelv is eléggé fáradságos vala, vagy ha akartam volna is, azon egyetlenegy német–svéd nyelvtant, melly van, sem könyvárosok-, sem magánosoktól nem kaphatám. Helsingforsban pedig mindenki idegen nyelvet beszél, elannyira hogy hallásból semmit sem lehet megtanulni. Azért eltökélém falura menni, s a kényszerítést tevém mesteremmé. Martius közepén kiindultam Helsingforsból L a u k a s [finn Laukaa] faluban 50 német mfnyi távolságra éjszakra, és egy finn parasztnál szálltam meg, hol tiszta és jó lakásom volt. Egy szerencsés eset elutazásom utósó napján kezembe ada Sjöborg német–svéd nyelvtanát is s így Laukasban elkezdem a svéd nyelvet tanulni s miután olvasni megtanultam, bele kezdék a finn nyelvbe. Két hónap alatt igen jó haladásokat tettem. Tavasz kezdetével kirándulást tevék éjszak felé, hogy Finnországot, annak népét, szokásait, nyelv-különféleségeit stb. jobban megismerhessem, és éjszakot is a maga nem alkonyodó napjával szemlélhessem. Julius közepén gondoltam Helsingforsba visszatérhetni, hogy messzebb, orosz Pétervár felé utazhassam. Te ismered szenvedélyemet az éjszaki természet és annak népe és minden iránt, mivel bír. Azért vala az én utazási vágyam mindig éjszakra irányozva, éj[580>]szakra, nem pedig a déli mívelt országok felé, mellyek felől utazási leírásokból az ember eleget tudhat. Itt a természet emberét az ország és nép őseredeti állapotját, mint az a historia előnkbe adja, s milly kevéssel, egyedül a vad természet adományaival, éri be az ember, ezeket felfogni nem tudtam s az engem gyötrött. Most ki vagyok elégtve. Ezen utazás nekem egy egész kifejlődési

történetét mutatá mind a földnek, mind pedig az embereknek. S egy utazás éjszaka nemcsak annak, ki a magnet vizsgálja vagy nyelveket kutat, hanem minden mívelt embernek érdekes, mert valódi képét mutatja a cultura genesisének.

Majus 28. hagytam el Laukas falut és Kuopio, Nurmis [Nurmes], Kuusamo, Sodankylä [Sodankylä] városokon át egészen Enontekiöig [Enontekiö-ig] jöttem. De csak gondoljátok el, a csábítás mesterségét. Lappok jöttek előmbé, nyelveket beszélve, s nekem annyi újat és érdekeset mutatva, olly sokra tanítva, hogy azon képzeletbe estem, mi utóbb rögzött eszmévé vált bennem? Ti megneheztelnétek rám, ha haza térvén s a finnekről szólván, a lappokról semmit sem tudnék mondani. Ezért a Muorio [sic, Muonio] és Tornea [Tornea^o] folyók mentében s tovább szárazon a tengerpart hosszában sept. 9. Wasába [Vaasa-ba] érkeztem, hol elegendő könyveket szerezvén most lapp nyelvet tanulok.

Ez, év vagy inkább elcsábítási, történetem. Napról napra mélyebben sülyeszte az el, s most már a méreg édesebb, hogysem visszalépést tehetnék, azért egésze elhatározám, magam e célra, romlásomra talán nem leszen. Teljes munkálati tervet dolgozám ki magamnak a következő évre, ha kivihetem, szép előmenetelt fogtam tenni.

Egy utazást Finn- és Lappországon át ne képzeljetez nehéznek, mind addig míg az ember országúton megyen, sőt alig lehet fogalmatok könnyebb és gyorsabb utazás felől, s hol a vizek kezdődnek, a kormány gondoskodik, ott szinte olly utazási kényelemről mint szárazon. Mindeütt meghatározott állomások vannak, hová a környékbeli parasztok, az év meghatározott napjain rendre egymást felváltva, lovakat kötelesek adni, mellyek éjjel nappal készen állanak, hogy a jövő útasokat azonnal tova szállítsák. Alig vár az ember öt perczet, friss vontatója van, egy lova, t. i. és két kerekű kocsi [sic], melly olly gyorsan megy, hogy lélekzeted csaknem elakad. Mivel csak egy lovat adnak, az ár is igen jutányos. Ollyan forma árért mint egy [581>] pengő for. [sic]. Az ember 4 svéd mérföldet (6 németet) mehet és pedig négy óra alatt. Kapni azonban 3, vagy 4 lovat is. – Az országutak télen át is egész Lappországon jók, mert a természet egyengeti. Csinált út csak Uleatreskig [Oulujärvi-ig] van, belebb [sic] éjszaka utazni nyáron lehetetlen volna, ha nem léteznék azon vízi közlekedés, melly Finn- és Lappországot, olly igen megkülönbözteti. Az egész távolság innen Kuusamoig (40 német mérföldet) tavak és folyók szakadatlan láncza s három mérföldet kivéve, az ember mindig vizen van, és így tovább Kuusamotól Enontekisig [Enontekiöig], csak néhol egyik folyamtól a másikig van 3–5 mérföldnyi kocsiút, melly után ismét csolnakon kell ülni napokig. Vannak bizonyos állomások (Gaestgifner) mint Finnországban, hol embereket és naszádokat kaphatni, mennyi csak kell. Hogy kényelmet, étket néha nélkülözni kell, nem esik terhesen, mert nem tart sokáig. Kis ideiglen az ország szüksége vagy bősége szerint élni csak kellemes lehet; az hú képét adja e földrésznek.

Kuusamo és Kemiträsk [Kemijärvi] környékén valamint az Ounas folyam mellett a természet gyönyörű, csodaszépségű pontjai vannak. Átaljában a vizek mentében a szép tájak nem ritkák, de különben zordon a vidék és teremtetése őseredeti képében borzasztó. Utazatok itt és érteni fogjátok, mint lehet e nép kisérteltlő, és varázslat-hívő, és mint ébreszti e lakás a lelkeket s c h a m a n i s m u s r a. Erdők és

mocsárokból áll e föld, a mint vagy hegyekre vagy völgyekre oszlik. Mívelődés a legtermékenyebb országgá alkothatná, de most csak lapp és ingovány, merre a szem lát, sok mérföldkeg. Sokat sétáltam rajtok keresztül, de hála a finnus csizmáknak, minden baj nélkül. Valljon egy két negyedóráig illy vizenyős földön menni, vagy két lányi mély sebes folyókon keresztül, és mégis meg nem nedvesült lábbal, nem jó érzés-e? Torneában [sic] csináltattam egy új párt s haza fogom magammal vinni, hogy lássátok. Vadászoknak örömet fogna csinálni, ha nálunk illyet készíteni tudnának. A finnus csizmák készítőikre emlékeztetnek, a finnus népre. Ha a csizma jó, a nép is jó (ügyes) – ez úgy-e logice van gondolva? Hyrynsalmi és Kuusamoban hanyatlását képzeltem a népmíveltségnek: de a kuusamoi paraszt a legelső Finnországban, olly tiszta és mívelt, olly szabad és bátor egész lényében, hogy öröm ránézni. Sokakat kívánnék közölnök ide néhány napra, gondolatokra [582>] ébrednének és jó gyógyszer volna nekik az egyoldalúság ellen. Nem minden míveltség előlépés a népre nézve. Kuusamo már Lappországon fekszik, de még itt nincsenek lappok, lakosai finnek, erős, izmos nép. Sodankyläben [Sodankyläben] leltém először lappokat. Nagy része a népnek vegyület lapp és finnekből és itt már eleget hallani lappnyelvet [sic]: de valódi lappok, kik iramszarvas tenyésztésből élnek, csak négy család van. A sodankyläi egyházmegye 239 □ svéd mérföldet teszen (körülbelül 680 □ németet) 2450 lakossal két gyülekezetben, t. i. egy anya s egy kápolna-gyülekezetben. Ez a legnagyobb egyházyülekezet területére nézve a világon. Midőn itt valék (jun. 24-dikén sz. János napján) egy férfiú érkezett két gyermekkel, úr vacsorájához járulandó; 18 német mérföldnyi távolságra lakik Kittin folyó mentében éjszaka felé. Csolnakon jött és víz ellenében. Ez terhes s azért évenként csak egyszer jó templomba. De azért vallási dolgokban elég jártas, és mind ő mind két gyermeke jól olvasnak. A lappokról meg kell vallani, hogy 100 között alig van 5, ki olvasni ne tudna. Ez is lapp, s az előtt iramszarvastenyésztésből élt, de marhadög által károkat szenvedett s kénytelen lón zsellérkedni. Finnek közt ez sorsa minden lappnak, ha szarvas-tenyésztést nem üzhet. Most ő finnek módjára lakik és él. Két tehene van s egyéb vagyona halászat, iramszarvas-vadászat s madárfogásból áll. Földet is mível, de nem vet többet mint egy lispund (körülbelül 15 font) árpát, hogy szalmát kapjon. Egész éjszaka, még Finnországnak is, egy részén szalma és fenyő-fahéj-kenyér van, megörletvén t. i. a szalma és fahéj, lisztel kevertetik, hogy össze álljon. Déli Sodankyläben a templom környékén vannak parasztok, kiknek 8–10 hold földjök van s annak felét évenként bevetik, de csak árpával – rozs ritkán tenyészik – még az árpát is megveszi a fagy gyakorta. Evvel fizetik adójokat is. Különben halászat s marhatenyésztésből élnek. Némellyiknek 20 tehene is van, mellyeket szénával és mohhal (Rennthiermoos) táplál. Iramszarvasaik a parasztoknak itt nincsenek, a dögvész néhány év előtt mind kipusztította. De a kuusamoi paraszt annál többet tart. Az iramszarvas-tenyésztés a finneknél egészen más mint a lappoknál. A finn nyáron szabadon bocsátja őket s úgy élnek mint a vadak. Télen azonban, midőn a hó a szánt megbirja, kimennek nagy seregben és felkeresik őket; sokszor több [583>] mérföldnyi távolságban hazulról. Mindenik meg van jegyezve s így kiki haza hozhatja sajátját, mellyet leöl aztán vagy utaz rajta. (Vége következik.)

1841. Első félév 38. szám. 1841. márc. 30. 593–599. oldal

Reguly Antal magyar utazó éjszakon (Vége.)

A valódi Lappországi Enontekis-nél [Enontekiönél] kezdődik, s kiterjed éjszak és kelet felé a tengerpartokig s a Kiölen-hegyek hosszában, délfelé pedig Jaemtlandig Svédországban. A Karesuanto kerületet (az enontekisi kerület Svédország felé nyuló része) mintegy 160 család lakja, kik közül csak 35 finn és svéd van, a többi lapp.

Uleatresktól idáig 130 német mérföldnyi távolság van, küzdéssel teljes utazás! Mindig vizen és mindig víz ellenébe kell menni, minden lépést küzdéssel kivívni. Éjszak folyamainak nincs az a szelid, halk menetelők, mint a miéinknek. Zudulva nagy morajjal rohannak lefelé, csapkodják és tördelik magokat kövön és sziklán szakadatlanul, pályájok végeig. Száz meg száz vízeséssel és zuhatagon kell a vándornak átgázolnia. Hajborzasztó lépcsőzeteken kell fölemelkedni a hegyek tetőjére, ezen világrész koronájához. Megfordultam s most azon sebességgel kelle lehaladnom, melly ellen előbb küzdöttem. Képzelték a Tornea folyó festői partjait, és most egy kiseded csolnakot az evező lapát egész erejével a rohanó, tajtékzó habokon repülni! Mint villám olly gyors a hullám rohanása, és mégis megel[594>]zi a csolnak. Saját tudomány kell hozzá, hogy a kormány hatalmát ki nem szalasszuk. Egy szárnyalás az, mint a gondolat, örvényeken keresztül! Soha sem tettem szebb utat! Mi megnyugvás és csend belül a lélekben, midőn úgy dühöng a vihar kívül!

Felső Torneában, 9 német mfd [sic] éjszakra Tornea városától, ismét országot kezdődik. Egész augustus hónapot Torneában és Kemiben töltöttem, hol gyönyörű időnk volt. A hónap végén Uleaborgban [Ouluban] valék, és tovább ezen partvidékeken, september 9. pedig Wasaban. Jó lovak mellett itt némelykor olly szép leány-kocsisokat kapni, mi minden képzelődést felül halad. Kis idő alatt elrendeznek mindent, fölülnek és ajkaikkal olly marschot csattogtatnak, mintha az ember versenyfutáson volna egy római circusban. Ez is egy neme a viharoknak és szép, ha az ember benne a mosolygó lánykához simúl.

Déli emberre nézve legérdekesebbnek tetszik az éjféle napvilág a lappországi nyáron. Junius 16-tól jul 18-ig nem láttam a napot lemenni. Midőn Laukasban [Laukaa-ban] erre gondolék, egészen elérzékenyültem, most megértem 16-át és semmit sem néztem nagyobb egykedvűséggel. A nagy várakozás és csalódás teszik, hogy az ember neheztelesből semmit sem akar szépségről és csodálkozásról tudni. Kiengesztelődés után azonban van mit élvezni ezen látványban.

[595>] A nyári solstitium éjszának legnagyobb ünnepe. A finnek nagy fatüzekkel ünneplik, mellyeket magas hegyeken raknak s tánczolnak, énekelnek, játszanak egész éjen át. Én e napot Sodankylában töltém Kittin vize mellett. Egész előtte való éjen át utaztam, hogy a napot nyugalomban tölthessem. Képét fogom neked adni egy illy éjszaki éjgyönyörnek. Könnyű keskeny csolnakon, iramszarvas bőrön heverve, hozott három ember Aska nevű állomásra – 1 ½ mfd Sodankylától – a folyó ellenében; hosszú csáklákkal taszták a csolnakot hatalmas karok a hab ellen, és utat csináltak neki a vizek eséseiben. Lassanként szűkülnek a partok s egy fordulattal keletről éjszakra rohan a folyam két granit fal közt, mindig nevedő gyorsasággal nagy távolságra. Imitt amott a magas partok felett emelkedik ki egy vastag magas fenyő a ritkás

csalítok közül, vagy magánosan áll a tar sziklán. A tájnak komor, sötét jelleme van. És most szemlélj a szépséget! Éjszak felé a folyónak emelkedni látszó tükrében teljes pompájában, imádásra méltó szépségben, mint egy kedves mosolygás áll a természet, dicsőülten az éjféle napsugárok arányában. Tündöklése a legregényesebb színekkel fest. Nem annyira fenséges mint kedves; dicséretét nem úgy kellene énekelni, mint Phoebusét, hanem mint egy kedves hölgyét. Látpontomat Portikoskynak [Portinkoskinak] nevezik. Azt hiszem, soha még útas szebb és nagyszerűbb látvány tanúja nem volt! A nap színe nem vérszín, s nem a látkör szélén ragyog, és nem is hagy kételkedni, nappal vagy éjjel van-e – mint halljuk és utazásokból olvassuk: sugarai fényesek és világosak; nappal van és élet az egész természetben. Az hiszem, e kiránduláskor mindent szemléltem, mit a teremtés éjszának nagyszerűt és szépet adott. Éhség kínzott azonban, dühösen, miként még soha. Hemitraesktól (26 óra alatt) semmit sem kaptam enni aludttemen kívül. Sózott hal, szalmakenyér, levegőn szárított madarak voltak ugyan, de ezt nem eheti, ki szokva nincs hozzájuk. Sokáig tűrtem, de végre gyöngeség és émelygés vett elő, s úgy feküdtem a szarvasbőrön, mint kórágyon. Végére, kétségbeesésből, egy megszáritott fajt húsán rágódtam. Ehhez még ama borzasztó légy sereg járult, mellyek némelykor az ifjú szarvast is megölik. Micsoda kilátás egy félig agyon éhezettre, képzelhetitek! Ezen legyek dongása olyan, mint [596>] valami hadsereg énekkara. Ezerenként dongnak körül. Sebek nélkül egy illy ostromból senki sem menekedik meg. Az arcz megdagad: kivéttetik formájából, s olyan lesz az ember mint a váltott gyermek.

Illyen a nyári utazás Lappországi. A tél felől talán Kólából [a Kola félszigetről] fogok nektek írni. Nap és nappal uralkodott amott kizárólag. Most az éj jön, elégtételt veendő; de én üdvözölve fogadom ezt is! Én a telet a saját hazájában keresendem fel, utazni fogok jéghegyeken át, hóágyban fekünni az ég takarója alatt. S ez egy ifjúnak ne tessék-e? Mind ez négy hónap alatt be van végezve, s belőlem olly tökéletes lapp leszen, ki egész tetszésteket megnyerhetendi. Mások nem fognak engem érteni, de te tudod gondolkodásomat, s azt, mint szeretem az efféléket. Béke azoknak, kiknek otthon nyugalomban talán jobb dolguk van, engem kifáraszt illy nyugalom. Talán el fog jöni az idő, midőn én is meglelem nyugalom, de még most az nincs bensőmben. Illy fáradtságok nem terhesek, mert élmények [sic]. Nem évekkal, hanem tapasztalás és tudományokkal akarok az agg kor jutalmáért versenyezni.

Kittilában [Kittilä-ben], Ounas folyó mellett, vásárlék magamnak lappöltözetet [sic]. Nem gondolám, hogy a telet Lappországi töltendem, s csak azért vettem, hogy haza vihessem, mert hozzá hasonló alig volt még Magyarországon. De jól jártam vele, mert tengeri útamban hasznát veendem. Kólából, hol a legelegansabb lappok vannak, akarok újat hozni magamnak, mellyet aztán más ethnographiai tárgyakkal együtt a museumnak fogok ajándékozni. Egy lapp koponyám is van, s ügyekeznem fogok minden finn törzsből egy példányt szerezni. Lesznek, kiket ez érdekelni fog.

Nem tudom, hol beszéltél anyámmal? talán Zirczen voltál? Ugy olvastad haza itt leveleimet. Azok többnyire "lamentabile carmenek" [siralmas énekek]. (Értsd miért és minek?). – De még a finnus népköltészetéről kell szólnom. Egy kis darabkát küldök itt próbául. Első fordítási próbám. A finn nép olly gazdag dalokban, hogy ha tudnék

magyarul verselni, előnthenélek benneteket velök. Magyar nyelvre fordítani őket, mely rokon szellemű, és hasonló módon fejezi ki magát, igen könnyű és hasznos volna. Rajta mind vissza lehetne adni, mit a finn költő gondolt, s össze lehetne hasonlítani magyar és székely [597>] népdalokkal. A moldvai magyaroknál is reményelek hasonlókat található.

Örlő dal.

Hogy ha jól ismertem jönne,
Kit előbb láttam, jelenne,
Csókot csókra száj áldoznék,
Csókkal mézajkon nyugodnék:
De nem hallatszik aranyom,
Azért estve az unalom;
Kedvetlen aludni menés,
Nincs éjben éden, enyvelgés.
Még kinosb a fölébredés.
Kéz csak üresben tapogat.
Ujj a hiányban hazudtat.
Mindig jobbra kellene válni:
De jön bajom reggelenként,
Ha dologra többi siet,
Ha nyugodni a többi megy:
Éjeken egyedül vagyok,
Árva hitvesnek ágyában,

Egyedül alvó társtalan.
Nincs ajkimat ki csókolná,
Oldalom gyengén karolná,
Ölembe kedvvel simulna –
Hogy nem hallatszik aranyom
Konyha előtt kopogatni,
Udvarban fát hasogatni,
Sövény-ajtón faragdálni,
Ablakom alatt andalgni. –
Jőj, szegényke, szűk bölcsőmbé,
Lépj, kedves, meleg ágyomba.
Nem hívlak épen erősen,
Csak ha lényed hozzám hozhat,
Véred keblemhez vezethet. –
Aztán te ágyamba lépvén
Szorulj, szorulj, kis madarkám [sic],
Közélb hozzám, aranyocskám [sic]

E dalnak szerzője egy finn paraszt nő. Ő ezt egy kézmalom forgatásánál éneklé, hogy vele nehéz munkáját könnyebbé tegye. Schröter ezen dalt, "F i n n i s c h e R u n e n" című munkájában szóról szóra fordítá. Hogy én is épen ezt választám, könnyen megmagyarázhatjátok. Mert szépsége fiatal embernek olly meglepő, hogy a finn költészet iránt benned érdeket gerjeszteni mással alig lehetett volna. Valami komoly mythologiai tanítás az istenek történeteiből nem fogott volna illy hatásu lenni; s ezek hosszúk is. Azért légy jó gondolattal a finnek iránt. Nézd ezen csendes asszonyt! Hidegnek s érzéketlennek mutatja őt külseje, ajkai ritkán mosolyganak: de ha énekre buzdul, ömlik belőle a gazdag benső élet. Benseje olly világ, mely őt ki tudja elégiteni, és benső élményeit [sic] nem hagyja az élet külső szórakozása által zavartatni. [598>] Az által talán nem fognátok megbántódni, ha a finnek s tán még a lappok is a magyarokkal rokonok volnának. Talán fájdalommal értettétek, hogy egy magyar ismét árulóvá akar lenni? Ne legyetek büszkék! Ha illy mértékhez mérhetjük magunkat, ha a finnek megengedik, hogy nyelvünket az ő nyelvosztályukhoz számítsuk, becsületünkre fog válni. Ama híres dán professor R a s k, ki 45 nyelven írt, azt mondá: "A finn nyelv maga minden tökélyekkel bír, mikkel a többi nyelvek összesen, melyeket ő ismer". Nem akarjátok-e mégis hinni? De azért jó barátok maradunk! Írj sokat. Én olly távol vagyok tőletek s olly egyedül; legyetek hozzám jók.

Hagyjátok élveznem, mit olly sokáig nélkülöztem. Pótoljátok ki mindent egy napon, melyet én ünnepelni akarok olly szépen, a milly drága előttem barátságatok. Rég távol vagyok tőletek, sokat mondhattok nekem. Írjátok februariusban és én megkapom februarius végén Helsingforsban. Azok a szüléimről híreket kedvesbökké fogják tenni, vagy ha nem, vígasztalásul szolgálának hű barátodnak R e g u l y nak. *

*

Finn versek³

Bár barátom ha eljőne... (népdal)

Bár barátom ha eljőne,
régen látott elő tűnne,
a kezét én megragadnám,
bárha kígyó fogja markát,
ajkam néki odaadnám,
bár farkasvér fesse ajkát,
a nyakába kapaszkodnék,
halál ülje bár a vállát;
mégis hozzá odamennék,
folyjon bár vér körülötte.

Pusztay János fordítása

Aleksis Kivi (1834–1872)

A BOLDOGOK

Csóvát dob a földre a hajnal,
kigyúlnak a távoli partok,
a párát felissza a fény.
Meglíbben a könnyű szellő,
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.

³ Mutatvány a Finnugor irodalmi kistükör c. DVD lemezről. A kiadványok ötletgazdája és szerkesztője Pusztay János. A DVD-t szerkesztette Kozmács István és Vančo Ildikó.

Kiállok a hegy tetejére,
fürkészem az utat a szélben:
ide várom a kedvesemet –
Ragyog napként a reményem,
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.

Ragyogóbb a végtelen égnél
s tisztább, mint a hajnali harmat
a kedves, amint közeleg:
karomba suhan mosolyogva,
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.

Boldog riadót ver a szívem,
s homlokom ragyog kisimulva
itt a hegy mohos tetején,
arcom lángol a kedvesem arcán,
mikor elfut az éj
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.

Itt állok, karomban a kedves,
hajunk szabadon libeg a szélben:
a völgyek mély dongása ideszáll,
mint hangja az örök szerelemnek –
mikor elfut az éj,
s virágként bomlik ki a reggel,
s madarak víg dala zeng.

(1866)

Képes Géza fordítása

Otto Manninen (1872–1950)

HATTYÚK

A hullámokon ringatóztak,
nem riasztja őket a mély,
amikor felkelt az ifjú nap
s elpirult az északi éj.

Hónyakuknak szép, büszke íve
fénylő vízbe írt rajzokat.
Mellüket aranyban fürösztve
szóttek különös álmokat.

Nagy boldogságuk csak ritkán
ütött át az éneken,
hangjukat vitte a hullám,
daluk csupa sejtelem,

mint messzi erdő templomában
kondul a hajnali harang;
és hátán csendes hullámoknak
úszik a kedves, méla hang.

Békén evezve siklottak
át a fürgén múltó nyáron,
mit a csillogó mélységre hagytak,
csupán liliumfehér nyom.

Aztán egyszer csak szárnyra keltek,
mikor a nyár már emlék maradt,
hullámvirágok énekeltek,
nyílt tengerek hófehér álmokat.
Elrepültek messze délre;
fénylő szárnyuk szemükbe vésett
– a hullámot béklyóba verve –
még egy utolsó, búcsúképet.

(1905)

Pusztay János fordítása

L. Onerva (1882–1972)

TE KÉK MADÁRKA

Te kék madárka,
csónak a légben,
engedd, hogy tollad
tengerét nézzem!

Te kék madárka,
karomra ülj le,
engedd, hogy a hangod
csengjen fülembé!

Te kék madárka,
mesék meséje,
gyere, gyere hozzám
esték örömére!

Te kék madárka,
nyugodj keblemen,
dalold, dalold a szív
énekét nekem!

(1923)

Pusztay János fordítása

Aaro Hellaakoski (1883–1952)

ÉN AMOTT VAGYOK

Én amott vagyok. Itten meg a madárka.
Másképp hogy is esett meg.
Én csicseregni leszálltam egy ágra,
a madárka a széken firkálja
kottáját énekegnek.

Mit papírra vetnél, jó barátom,
készen van minden a számban.
Vedd, ha kell, nem kényszerítlek, nem is
tiltom,
hamarost a szelek útját járom,
madarak és föld alattam.

(1953)

Pusztay János fordítása

*

Konferencia Debrecenben

A Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke és a Finn Nagykövetség Finnország függetlenségének 100. évfordulója tiszteletére 2017. november 9–10-én konferenciát szervezett *Kölcsönhatások. Magyarok Finnországban, finnek Magyarországon* címmel.

A konferencián hét plenáris előadás hangzott el. Az első napon, csütörtök délután *Bartha Elek*nek, a Debreceni Egyetem oktatási rektorhelyettesének üdvözlő szavai után *Petri Tuomi-Nikula*, Finnország magyarországi nagykövete tartott előadást a finn–magyar kapcsolatok mai helyzetéről. Utána *Krausz György*, Magyarország nyugalmazott finnországi nagykövete emelkedett szólásra, aki személyes élményeit is bemutatva idézte fel az 1970-es évektől kezdődő három évtized kapcsolatait. A harmadik előadó *Richly Gábor*, a helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központ igazgatója volt. Előadásában (Magyar katonai segítségnyújtás a finn szuverenitás védelmében) azoknak a magyar önkénteseknek a sorsát követte nyomon, akik 1940 elején Finnországba utaztak, hogy segítséget nyújtsanak északi rokonainknak a téli háborúban. Őt *Irmeli Kniivilä*, a Finn–Magyar Társaság elnöke és *Szűz Enikő*, a Magyar–Finn Társaság vezetője követte, akik a társaságok sokszínű tevékenységét mutatták be. Az első nap záróelőadása *Duffek Mihály* nevéhez fűződött. A Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karának volt dékánja, zongoraművész előadásában azokat a magyar zenészeket, zenetanárokat szedte számba, akik sokat tettek és tesznek Finnországban a magyar zene bemutatásáért, a Kodály-módszer elterjesztéséért.

A konferencia második napján, pénteken délelőtt *Pachné Helai Borbála*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa Finnek Magyarországon: egy többnyelvű közösség nyelvhasználatáról c. előadásában egy 900 fős Baranya megyei kis falu, Geresdlak nyelvi viszonyait mutatta be: erre a magyar–sváb településre az elmúlt időben sok finn család települt be, s közülük sokan elkezdtek magyarul is tanulni.

A plenáris előadások sorát *Krausz György* zárta, aki 100 finn szociális innováció címmel mutatott be néhány finn „találmányt”, az újszülötteknek adott „babacsomag-tól” a szerencsejáték-pénzek elosztásáig.

A plenáris előadások után a konferencia szekcióelőadások és kerekasztal-beszélgetések formájában folytatta munkáját.

A történelem szekció a Kis népek a nagyhatalmak árnyékában – a finn és a magyar történelem közös vonásai címet viselte. *Barta Róbert*nek, a Debreceni Egyetem docensének elnöklétével előadások hangzottak el többek között a finn függetlenséghez vezető útról, Teleki Pál finnképéről, Viipuri magyar kapcsolatairól, és azokról a finnekről, akik szimpátiájukkal, adományaikkal támogatták az 56-os magyar forradalmat.

Finnországban örvendetesen sok magyar irodalmi mű fordítása jelenik meg, és ez igaz a másik relációra is. A finn irodalom Magyarországon, a magyar irodalom Finnországban című kerekasztal-beszélgetésen a fordítások helyzete volt a központi téma. A *Tuomo Lahdelma* (Jyväskylä) vezetésével zajlott beszélgetésen egykori, illetve ma is aktív fordítók és a finn irodalom iránt érdeklődő irodalomtudósok vettek részt.

A kerekasztal témájához kapcsolódóan a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár kiállítással tisztelgett a finnek ünnepe előtt. A 100 könyv Finnországból c. kiállítást *Imre László* irodalmár, akadémikus nyitotta meg, aki a 90-es években vendégtanárként dolgozott Helsinkiben.

A magyar zene Finnországban, a finn zene Magyarországon c. kerekasztal-beszélgetés a csütörtöki zenei plenáris előadáshoz kapcsolódott. A *Duffek Mihály* vezetésével tartott rendezvényen a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kara és az ELTE munkatársai mellett két finnországi magyar zenetanár skype-on kapcsolódott be a beszélgetésbe.

Az etnográfia jelene és jövője c. angol nyelvű kerekasztal-beszélgetés moderátora *Voigt Vilmos* (ELTE) volt, aki beszélgetőtársaival – *Veikko Anttonen* (Turku), *Hoppál Mihály* (Budapest) – a finn(ugor) néprajzi kapcsolatokat tekintette át.

A 100. évforduló tiszteletére a könyvbemutató mellett három másik kiállítás is megrendezésre került: a nagykövetség a szervezők rendelkezésére bocsátotta *Pro Finlandia* c. anyagát, amely a finn függetlenséghez vezető utat mutatja be magyar nyelven, valamint a helsinki olimpia dicsőséges napjait felelevenítő képsorozat. Ez az olimpia, mint jól tudjuk, a magyarok számára különleges sporttörténelmi esemény volt a 16 aranyéremmel, összesen 42 éremmel. A harmadik kiállítás a Finn dizájn címet viselte, ahol a Nokia gumicsizmától és telefonoktól a Fiskars ollóig, az Arabia bögrétől a vadászkésig sokféle finn anyag szerepelt.

A konferencia „nulladik” napján, november 8-án a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének munkatársai és hallgatói – *Tóth Anikó Nikolett* tanársegéd, *Maria Sarhema* finn lektor, *Juhos Meri* nyelvtanár és *Lőrincz Katalin* PhD-hallgató vezérletével – nyílt napot tartottak az egyetem hallgatóinak, ahol számos előadás hangzott el különféle országismereti témákból, a szaunakultúrától a sisuig, a kortárs finn zenétől a filmekig, a gasztronómiától a Mikulásig – hallgatói élménybeszámolókkal és mini nyelvórákkal fűszerezve. E sorok írójának talán a legérdekesebb *Keresztes László* előadása volt, aki az ötven-hatvan évvel ezelőtti Finnországot mutatta be, képekkel, személyes visszaemlékezésekkel.

A rendezvénysorozatot egy nosztalgiaest zárta november 10-én, ahol a közel negyven résztvevő késő estig nosztalgizált, felelevenítve hol az 1960-as évek emlékeit, hol pedig a közelmúlt történéseit.

Maticskák Sándor

*

Finnugorok Ukrajnában

A XX. században több hullámban érkeztek Ukrajnába betelepülők az Urál vidékéről. A sztálini időkben sok örömet, görögöt, németet, krími tatárt és más népek képviselőit deportálták Ukrajna déli részéből. Az így keletkezett munkaerőhiány pótlására állami ösztönzésre megindult az áttelepülés az Urál vidékéről és Szibériából. Ez az ottani finnugor népeket is érintette.

A II. Világháború végén, Ukrajna felszabadulása után helyre kellett állítani a népgazdaságot. Rövid idő alatt újjá kellett építeni az elpusztult falvakat és városokat. A deportáltaknak és evakuáltaknak azonban megtiltották, hogy hazatérjenek, ezért ismét nagy szükség lett máshonnan származó munkaerőre. A dolgozókat és szakembereket az Urálból és Szibériából hozták, ahol a háború utáni években nehéz volt az élet és nagy volt az éhezés.

Az 1960-as 70-es években hatalmas építkezések kezdődtek, és ez a tömeges munkaerő-vándorlás új hullámát hozta magával. Építőmunkásokat, egészségügyi és hadiipari dolgozókat hívtak Ukrajnába a finnugor köztársaságokból. Az ukránokat pedig elküldték Észak, az Urál és Szibéria meghódítására. Így Ukrajna és a Krími Autonóm Köztársaság nemzetiségi összetétele a XX. században jelentősen megváltozott.

A peresztrojka idején indultak a nemzeti mozgalmak. A Kijevben élő finnugor származású csoportok 1996-ban megalapították a Finn-permi népek kulturális egyesületét, amelynek tagjai között voltak vepszék, karélok, komik, komi-permjákok, marik, mordvinok (moksák és erzák), udmurtok, finnek és az Urálból vagy Szibériából származó oroszok is. 2011-ben az egyesület az Uráli Népek Ukrajnai Szövetségévé alakult át. Kitzúzték az egyesület céljait és feladatait is: a tagok politikai, szociális és kulturális jogainak védelme; a finnugor népek hagyományos kultúrájának és nyelvének megőrzése, a női egyenjogúság propagálása. Az egyesület szociális, művelődési és jogi projekteket valósít meg.

Abban az időben az 1989-es népszámlálás hivatalos adatai szerint Ukrajnában 156 566 magyar és 2868 észti élt. Továbbá 19332 mordvin (moksák és erzák), 8583 udmurt, 7368 mari, 3959 komi, 2276 karél, 2146 komi-permják, 1086 finn, 169 vepsze, 91 hanti, 37 manyisi, 9 izsór és 6 liv.

Szervezetünk úgy tudja, hogy a szovjet időkben sok olyan finnugor származású személy élt Ukrajnában, akiknek az útlevelemben a „nemzetisége” rovatban az állt, hogy „orosz”. Ez abban az időben megszokott jelenség volt.

A globalizáció és a stabilitás hiánya a posztsovjét térségben sajnos magában hordozza a nemzeti kisebbségek asszimilációjának veszélyét. Ez az Ukrajnában élő finnugorokra is vonatkozik. Az a nyelvi és etnikai politika, amelynek megvalósításán az ukrán politikai elit és a civil szervezetek munkálkodnak, sajnos nem éri el a kívánt eredményt. Az ukrán Nemzetiségi és Migrációs Minisztérium állandó átszervezése nem tette lehetővé olyan szakértő csoport létrehozását, amelyek az általános elismert elvek alapján foglalkozna a nemzeti kisebbségek problémáival. Az Ukrán Nemzeti

Akadémia humán intézeteiben nem folynak rendszeres, korszerű elméleti és módszertani alapon álló kutatások az ukrainai etnopolitikai folyamatokról.

Meg kell jegyezni, hogy az utóbbi 15-20 évben Ukrajnában nagy érdeklődés mutatkozik a finnugor népek iránt, részvételük iránt a Kijevi Orosz Állam, az orosz és ukrán államiság fejlődésében.

Mi, finnugorok nem vagyunk „vad” jövevények Ukrajnában, bár vannak kísérletek, hogy meghamisítsák az Orosz Föderációból érkezett finnugor népek történelmét. Finnugor ellenes publikációk jelennek meg az interneten és nyomtatásban is. Ezek lényege, hogy mi gyökeresen különbözünk az európaiaktól, és oroszok vagyunk. Vagy az a mitikus elképzelés kerül elő, hogy az etnikai oroszok finnugor eredetűek, és ez magyarázza többnyire negatív és démonikus tulajdonságaikat.

Ebben a helyzetben szervezetünk létezése első napjától kezdve védi tagjaink emberi jogait, beleértve a nemzeti kisebbségek jogait is, amelyek Ukrajna alkotmányában és nemzetközi szerződésekben vannak lefektetve. Részt veszünk a jogi szabályozás folyamatában és az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek problémáinak megoldásában. 1998-ban szervezetünk kezdeményezésére rendezték meg a „Szociális védelem a nemzeti közösségekben” c. konferenciát. A szervező bizottság elnöke Nagyvezsda Jefimics volt. Részt vettünk a „Jogvédő képzés” c. nemzetközi projektben is (1998–2002). Ennek keretében Nagyvezsda Jefimics több munkacsoport vezetője is volt, pl. „A nők elleni erőszak és az emberkereskedelem megelőzése”.

Szervezetünk tevékenységének népszerűsítésére 2001-ben indult és ma is folyik a „Finnugor világ – mítosz vagy realitás” elnevezésű projekt, amelynek keretében jelentős rendezvényekre került és kerül sor.

Az Uráli Népek Szövetségének tevékenysége egész Ukrajnára kiterjed. Tagjai vagyunk a Nemzetiségi Társaságok Szövetségének. Együttműködést folytatunk Magyarországgal, az Orosz Föderáció, Norvégia, Finnország és Észtország nagykövetségével.

Szervezetünk aktív információs tevékenységet folytat az ukrán tömegtájékoztatási eszközökben, beleértve az internetet is.

Szervezetünk könyvtárat is alapított, amely mintegy 200 különböző finnugor nyelveken, oroszul és ukránul megjelent kötetből áll. Az első adományozó Martti Isoaro finn nagykövet volt. Őt követte a finnugrista Oreszt Tkacsenko az Ukrán Nemzeti Akadémia levelező tagja és Csizsova Ljudmilla, az ismert régész V. F. Gening leánya.

2007-ben szervezetünk együttműködést kezdeményezett az Orosz Föderáció finnugor köztársaságaival kulturális, gazdasági és tudományos téren. 2010-ben Kijevben nemzetközi konferenciát szerveztünk „A finnugor népek kulturális és történelmi kapcsolatai. Ukrajna – Orosz Föderáció” címmel, a Mordvin Köztársaság kormányának és a kijevi Ukrán–Finn Társaságnak a támogatásával.

2012-ben részt vettünk a „Dicsőség útján” c. projekt szervezésében. Ennek célja az volt, hogy tisztelegjünk a II. Világháborúban Ukrajna területén elesett uráliak emléke előtt. Ennek keretében 2012. augusztusában a Komi-permják Autonóm Körzetből, 2013 májusában a Jamal-nyenyec Autonóm Körzetből érkezett hozzánk küldöttség, amely az elhunytak rokonaiból, tanárokból, diákokból és veteránokból állt.

2013-ban részt vettünk a „Jamal-Nyenyec Körzet kulturális napjai Ukrajnában” c. nemzetközi projekt szervezésében. Ennek keretében Kijevben, Herszonban és Szimferopolban bemutatták a „Hanavej” stúdió „Csodálatos utazás a tundrán” c. dokumentumfilmjét.

2013 májusában részt vettünk egy nemzetközi konferencia szervezésében Korolenko születésének 160. évfordulója alkalmából. Ezen egy udmurt küldöttség is megjelent.

2008 októberében kezdeményeztük a Finnugor Népek Napjának megünneplését. Ezt azóta is évente megrendezzük együtt a magyarokkal és az észtekkel. Első alkalommal Oreszt Tkacsenko könyvbemutatójára került sor. A könyv (Egy távoli barát levelei) a szerző levelezését tartalmazza Mariz Kemal (Kemajkina) erza költőnővel a nemzeti mozgalom aktivistájával. A szerző elsősorban nyelvészeti kérdésekkel foglalkozik, főleg az orosz nyelvben és folklórban jelentkező finnugor szubsztrátummal. Tkacsenko a régen kihalt merja nyelv szakértőjeként vált ismertté a finnugor tudományos világban.

Szervezetünk aktív tevékenységére a nemzetközi finnugor mozgalomban is felfigyeltek és Nanovszky György nagykövet támogatásával meghívták elnökünket Nagyvezsda Jefimicsset a Finnugor Népek VI. Világkongresszusára (2012, Siófok). 2016-ban Nagyvezsda Jefimics megfigyelőként vett részt Lahtiban a VII. Világkongresszuson és „A nemzeti kisebbségek politikai képviselője Ukrajnában” címmel tartott előadást.

2012-ben Fehér Tibor magyar kutató és diplomata azt javasolta szervezetünk tagjainak, hogy vegyenek részt a „Genogeográfia” elnevezésű nemzetközi projektben. Ennek keretében három év alatt 150 férfi génállományát tanulmányozták. A vizsgálat váratlan eredményeket hozott. Egy udmurtról kiderült, hogy 80%-ban jakut génjei vannak stb.

A finnugor népek történelmének népszerűsítését szolgálta a „Finnugor világ: Nyugat és Kelet találkozása” c. 2013-ban orosz nyelven megjelent kötet. Szerzői Fedoszejeva-Jefimics Nagyvezsda és Zarembo Alekszandr. A könyv, amely a finnugor világ, mint jelenség keletkezésével foglalkozik, nagy érdeklődést váltott ki Ukrajnában. Bemutatták Kijevben, Zsitomirban, Szimferopolban, illetve Kudimkarban (Komi-Permják Autonóm Körzet) és Szalehardban (Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet).

A kutató munka eredményeként érdekes tények derültek ki a finnugor népek korábbi jelenlétéről Ukrajna és a Krím területén. Ezek azokon az anyagokon, dokumentumokon, könyveken, kiállítási tárgyakon alapulnak, amelyek Ukrajna múzeumaiban és könyvtáraiban találhatóak.

Az Ukrán Nemzeti Könyvtárban sok anyagot találtunk a finnugor népek történelmével kapcsolatban, köztük a szentírási részek első kiadásait és missziós irodalmat a XVIII–XX. századból. A könyvtárban találtak egy 1821-ben megjelent evangélium-fordítást valamilyen ismeretlen nyelven. 2010-ben kiderült, hogy a fordítás nyelve a hegyi-mari. Ja. Daskevics „Cseremiszek (= marik) az ukrán városokban a XVI–XVIII. században” c. cikkében azt írja, hogy a migráció a moszkvai állam és a kazáni tatár kánság közötti háborúskodás következménye volt, és „a finnugorok utolsó nagy nyugati migrációja volt”. A tudós szerint az átköltözők

száma a XVII. század második felében megközelítette a 10 ezret. Ennek nagy jelentősége volt a háborúk miatt elnéptelenedett Podolje tartomány benépesítésében. Feltevését azok az ukrainai helynevek és családnevek is támogatják, amelyekben valamilyen formában kimutatható a „cseremis” szó, vagy valamilyen alakváltozata. A XIX. századig az anyagi kultúrában is kimutathatók mari elemek, pl. a hímzések mintáiban.

Feltétlenül meg kell emlékezni ebben a cikkben két ukrán szobrászművészről, Ade Ribacsukról és Vlagyimir Melnyicsenkóról. Egyedülálló projektjük ideája 1982-ben született, északi utazásuk idején. Grafikus ábrázolások, irodalmi leírások és fényképek alapján készítették el a nyeneceket, az orosz észak őshonos lakóit ábrázoló bronzszobraikat. Az ENSz az 1994–2004 közötti éveket „az őshonos népek évtizedének” nyilvánította. Ennek lezárásaként mutatták be Kijevben 2004 decemberében az elkészült műveket. A megvalósulást támogatta Ditmar Stüdemann az NSzK és Viktor Csernomirgin az Orosz Föderáció ukrainai nagykövete.

Stüdemann így értékelt a műveket: „Régi igazság, hogy a művész saját életét ábrázolja műveiben. Ez érvényes a két ukrán szobrászra is, akik olyan embereket ábrázoltak, akikkel kapcsolatba kerültek, akik megérintették a lelküket.”

Viktor Csernomirgin: „Ribacsuk és Melcsenko nagyszerű emléket állított egy kis népnek, a nyeneceknek. A művészek műveikkel kiállnak a kisebbségek azon joga mellett, hogy saját kultúrájuk szerint élhessenek.”

Tamás Gergely professzor így nyilatkozott a projektről: „Alapeszméjével mindazokhoz fordul, akik korunkban aggódnak a hagyományos kultúrák sorsa miatt. Egyidejűleg ezek a művek, ezek a „bronzfejek” emlékeztetni fogják modelljeiket saját fontosságukra, növelik önértékelésüket, ami annyira fontos ma minden őshonos nép számára. Erősítik törekvésüket, hogy kis kultúrájukat megőrizzék a nagy világban.”

Nem lehet említés nélkül hagyni ebben a cikkben a nemzeti identitással kapcsolatos problémákat. Ilyen probléma, hogy előfordult a statisztikai adatok manipulálása. Ennek egyik formája volt, hogy a népszámláláskor a kis népekhez tartozókat gyakran „ukránként” vagy „oroszként” regisztrálták. A legutóbbi népszámlálás Ukrajnában 2001-ben volt. Ennek eredményei nem mindig egyeztek meg a kis népek tényleges létszámával. Ennek oka lehetett, hogy a nemzetiséget firtató kérdésre sokan, akik sem ukránnak, sem oroszoknak nem akarták magukat vallani, valamilyen ritka népvévet írtak ebbe a rubrikába, pl. vepsze, izsór, lív. Így fel lehet tenni azt a kérdést, hogyan lehetséges, hogy Ukrajnában 235-en vallották magukat lívnek, miközben a lív nyelv gyakorlatilag kihalt.

A 2001-es népszámlálás hivatalos adatai szerint Ukrajnában 156 566 magyar, 9 331 mordvin, 4712 udmurt, 4130 mari, 2868 észt, 1545 komi, 1522 karél, 1165 komi-permják, 812 izsór, 768 finn, 281 vepsze, 235 lív, 217 nyenyec, 136 lapp, 100 hanti, 62 szelkup, 44 nganaszán és 43 manysi származású személy élt.

Sajnos a 2014-es év eseményei után a finnugor népek lélekszáma Ukrajnában nagyon lecsökkent. Egyrészt mert visszatértek Oroszországba, másrészt sokan élnek az elszakított Krímben és a donyecki és luganszki területeken.

Befejezésül meg kell jegyezni, hogy a jelenlegi politikai és gazdasági helyzetben nem várható olyan törvényhozási folyamat, amelyik a nemzeti kisebbségek lehetőse-

geinek kiszélesítésére, jogaik védelmére irányulna. Nagy kockázatot jelentenek az új nyelvtörvény bevezetésére irányuló kísérletek.

A nacionalisták sikerei azt fogják jelenteni, hogy a kisebbségek egyenlőségének kérdését a biztonság és a „nemzetépítés” prizmján keresztül nézik, vagyis megerősítik a „tituláris” nemzet pozícióját és marginalizálják a kisebbségeket az „integráció” jelszava alatt, miközben nyilvánosan deklarálják, hogy betartják a nemzetközi kötelezettségeket. Az események menete sajnos nem garantálja, hogy Ukrajnában jelentős erőforrásokat fordítanak a jogvédő mechanizmusok fejlesztésére és a kisebbségek támogatására.

Nagyzezsda Fedoszejeva-Jefimics
az Uráli Népek Ukrajnai Szövetségének elnöke

✱

Az ősök hívását érzi Leonyid Lar az Andrejevskoje tónál

Megjelent a Vszluh o glavnom c. tyumenyi hetilap 2016. augusztus 25-i 29. (673.) számában, p. 4.

Hogyan teremtenek kapcsolatot a sámánok a szellemekkel? Mire képes a szent dob? Miért hosszú életűek a szent tudás őrzői? Erről beszél Leonyid Lar, a történettudományok kandidátusa, tudós etnográfus, festőművész, samanizmus-kutató.

– *Hogyan lesz valakiből sámán? És bárkiből lehet-e?*

– Manapság sokan hangoztatják, hogy sámán bárkiből lehet. Még olyan irányzat is van, amit neosamanizmusnak neveznek. Csakhogy mivel ezt a jelenséget elég régóta tanulmányozom, meg vagyok győződve arról, hogy a samanizmus a varázserőnek – vagy úgy is mondhatjuk, a mágikus erőnek – az átadása túlnyomórészt örökítés útján. Születik, mondjuk, egy gyerek vagy ötven kilométerre a sámántól. Az meg érzi, és így szól. „Abban a sátorban sámán született.” És csak ő tudja, ezt milyen jelek alapján állapította meg.

Az nem úgy megy, hogy valaki kézbe veszi a dobót, ütögeti egy keveset, és sámánvá válik. A már említett neosamanizmus alapja a külső burok a belső tartalom nélkül. A legerősebbek az örökletes sámánok. Ráadásul az öreg sámán a tudásával együtt a szellemeit is átadja a fiatalnak.

– Akkor azoknak van igazuk, akik szerint igazi sámánból nincs sok, akik viszont vannak, azok valójában jelmezese, akik pénzért szórakoztatják a turistákat?

– Meglehet. Ugyanakkor azonban ma olyan az élet, hogy mindenképp pénzt kell keresni, akár azzal is, hogy a publikumot szórakoztatja az ember. Elképzelhető, hogy még némi képessége is van, de úgy döntött, hogy pillanatnyilag hasznosabb, ha eszerint cselekszik.

– Azt mondják, hogy a szakrális jellegű tudást a legszigorúbb titokban tartják. De hisz ön ebbe be van avatva?

– Az én mesterem Gavriil Mandakov volt, nagy tapasztalatú sámán, aki a tazi járásban élt. Annak idején hosszú ideig jártam hozzá, míg megtanultam a sámán misztériumok minden titkát. Az ősi tudás átadása természetesen csak azok révén valósulhat meg, akik az emberek gyógyításának szentelték az életüket, a problémáik megoldásának, a jóslásnak. Ráadásul a sámán még költő is, énekes is, a sámán mindez együtt.

Mikor jön már a hal? Miért hullanak el a rének? Mikor változik meg az időjárás? Mi bajom van, ami annyira fáj? Fiam lesz vagy lányom? – az ilyen kérdésekre a sámán adta meg a választ azoknak, akik elmentek hozzá. A tundrán vagy a tajgában a maga népe számára a sámán a legfontosabb. A törzsfőnök is lehetett sámán, de a legközségesebb ember is, ha rendelkezett a megfelelő képességekkel.

– Az igaz, hogy minden sámánnak megvan a maga elrendeltetése?

– Ez valóban így van. Minden a génjein múlik, az erején és a kapott tudásán. Van, aki a gyógyításban erős, abban, ahogy a gyógyfüveket alkalmazza. A másik azzal foglalkozik, hogy átkíséri az emberi lelkeket a másik világba... És vannak még az úgynevezett fekete sámánok. Kevesen vannak, de vannak.

– Az lehetséges, hogy egymás mellett több sámán is éljen, és mindegyiknek meglegyen a maga szakterülete?

– Az egymástól való távolság lehet akár száz kilométer is, meg egészen kicsi is. Senki senkit nem fog zavarni. Mert mindenkinek megvan a maga funkciója.

– A sámánok milyen tárgyakat és eszközöket használnak a szertartásaikon?

– A legfőbb eszköz természetesen a dob. Dobbal hívják a szellemeket, dobbal gyógyítanak, a sámán a dobja segítségével keresi meg a beteg testén azokat a pontokat, amelyekre hatnia kell, hogy amaz meggyógyuljon. Néhány sámán a vadászját használja gyógyításra. A húrját ütögetve hívja annak a helynek a szellemeit, ahol a vadászatot tervezik, kapcsolatba lép velük, arról faggatja őket, van-e vad a tajgában, és ha nincs, miért? A szellemek figyelmét úgy is fel lehet kelteni, hogy a sámán kopog a fejsze fején vagy a kés pengéjén. A kés különben fontos szerszám. Rá lehet olvasni, kés segítségével lehet hatást gyakorolni bizonyos pontokra, hogy a beteg meggyógyuljon. És természetesen mindez nem lehetséges tűz nélkül. A sámán tud beszélgetni a tűzzel. Számos kérdésre a tűz segítségével találja meg a választ.

– A dob miért szent? És igaz-e, hogy a sámán soha nem bízza idegenre?

– Mielőtt erre válaszolnék, emlékeztetni szeretném, hogy kizárólag a szent fehér vadrén bőrből készítenek sámándobot. Mikor a dob kész – leggyakrabban a sámán maga csinálja –, összegyűlnek mind a sámánok, és a tűzön fölszentelik. Erőt telepítenek bele, átadják neki a szellemeiket, vagyis valamiféle tartalommal töltik meg.

Hát ezért szent a dob, és ha netán továbbadják valakinek, akkor csak az örökösnek. Különböző az eszköz elveszíti az erejét. Egyébként épp szent mivolta okán nem a sátorban szokták tartani, hanem vagy egy speciális lábaskamrában, vagy egy szánon, de mindenképp odakint.

– Leonyid Alekszejevics, igaz-e, hogy a sámánok száz évig is élhetnek, vagy még tovább?

– Ezt a témát alaposan tanulmányoztam, mert mindig érdekelt a kérdés: miért hosszú életűek azok az emberek, akik a kultuszhoz kapcsolódó tevékenységet folytatnak. Ismertem egy jamali sámánt, aki százegy évet élt. Ismertem egy kilencven éves sámánt. Belül alighanem mindketten fiatalnak érezték magukat. Ez az egyik. A másik, hogy a kultuszt szolgáló emberek helyesen táplálkoznak, többek között az istenek, a szellemek energiájával. Harmóniában élnek a környező világgal. Ennyi a hosszú életük titka.

– A sarkvidéki és mondjuk a közép-ázsiai népek (mongolok, tuvaiak, burjátok) samanizmusában van valami lényegi különbség?

– Mint olyan tudós, aki a nemzetközi samanizmus társaság tagja, több nép samanizmusát tanulmányoztam, számos régióban és országban jártam, és azt mondhatom, hogy természetesen vannak különbségek. Az említett tuvaiak szertartásai, rítusai például hosszabb ideig tartanak, bonyolultabb az öltöztetés és a szellemekhez fordulás rendszere. Nagyon érdekes a jakutok sámánöltözetete, igen sok fémtárgy van rajta, amelyeknek az a feladata, hogy megvédjék a sámánokat az ártó szellemek ütéseitől.

– Ön a Jamal félszigeten született, Moszkvában tanult, s Tyumeny megye déli részén él és dolgozik. Ez a hely mivel vonzza önt?

– Alighanem genetikai oka van. Egy ideig Tobolszkban éltem. Nem tudnám megmondani, miért és mivel vonzott magához. De ennek a helynek erős az aurája, ősi város, ahová a világ minden sarkából érkeztek emberek. Lehet, hogy az én gyökereim is ott vannak, és tudat alatt ennek a jelenlétét érzem. Ami meg Tyumenyt illeti, hát a régió központjához közel, ott, ahol most a szabadtéri régészeti múzeum van az Andrejevskojé tó partján, valaha ugor törzsek éltek. Ma itt dolgozom, és ez aligha véletlen, hiszen az embert a gyökerei mindig visszahúzzák.

Dmitrij Naumcsik
Fordította Vándor Anna

Oroszország népeinek felhívása

Tisztelt Vlagyimir Vlagyimirovics!⁴

Mi Oroszország népeinek képviselői, a nemzeti nyelvek hordozói és a velük együtt érzők azért fordulunk Önhöz, mert nagyon nyugtalanít bennünket nyelveink sorsa Oroszország képzési rendszerében.

Anyanyelveink, a tatár, a csuvas, a komi, a baskír, a mari, az erza, a moksa, az udmurt, a szaha (jakut), a burját és Oroszország más népeinek nyelvei azzal a fenyegető veszéllyel néznek szembe, hogy kizárják őket a képzési rendszerből azután, hogy az ügyészségek megkezdték a tantervek kampányszerű ellenőrzését az Oroszországi Föderáció nemzetiségi köztársaságaiban.

A 2017. augusztus 28-án kiadott Pr-1710 számú megbízás végrehajtása céljából megkezdett ellenőrzések odavezettek, hogy számos iskola vezetőségének kezdeményezésére vagy a helyi oktatási szervek nyomására a köztársaságok nem-orosz államnyelveinek tanóráit kivették a tanterv kötelező részéből. Ezek a legmagasabb szinten meghozott intézkedések odavezetnek, hogy a társadalom ezeket a nem-orosz nyelveket nem tekinti az orszossal egyenrangúaknak, kisebb fontosságot tulajdonít nekik.

Ezek az ellenőrzések és a mögöttük álló koncepció szembemegy az Alkotmány megállapításaival, ignorálják az „Oroszországi Föderáció (=OF) népeinek nyelveiről” és az „Oktatásról” szóló törvény rendelkezéseit, az Alkotmánybíróság határozatait és az országunk törvényeivel összhangban elfogadott köztársasági törvényeket. Így kétségbe vonják az Alkotmányt és az OF törvényhozását, csapást mérnek a föderalizmus alapvető elveire, amelyekre államunk épül. Ennek károsultjai mindenek előtt Oroszország népeinek nemzeti nyelvei, beleértve a köztársaságok államnyelveit is.

Az OF törvényei nem tartalmaznak korlátozásokat az OF nyelveinek tanulásával kapcsolatban. A köztársaságok államnyelveinek tanulása nem mond ellent az OF Alkotmányának, hanem az Alkotmány 68. cikkelyének 2. és 3. része kifejezetten támogatja azt.

Az OF Alkotmánya elismeri az orosz állam soknemzetiségű jellegét. Az orosz törvények szerint minden nyelv egyenlő, és a föderatív berendezkedésből következik, hogy a föderáció szubjektumainak (a köztársaságoknak *A ford.*) jogukban áll saját államnyelveket választani és használatukról saját törvényeket alkotni. Az OF Alkotmánya tiltja a nemzetiségi vagy a nyelvi felsőbbség propagandáját.

Úgy véljük, hogy az a rendszer, amelyik a nemzetiségi köztársaságok többségében jelenleg megvalósul és amelyben az adott köztársaság mindegyik államnyelve (az orosz és a nem-orosz) része a kötelező oktatásnak, helyes, harmonikus és megfelel a nemzetek közti egyetértésen alapuló egészséges társadalom igényeinek, amelyben védik az őshonos népek jogait és figyelembe veszik érdekeiket.

Az OF népeinek nyelvei – számunkra közös értéket jelentenek és vitathatatlan alapját jelentik a természetes orosz sokféleségnek, amely az orosz államiság kezdeteitől létezik. Az „OF népeinek nyelveiről” szóló törvényben őket az orosz állam közvagyo-

⁴A felhívást a kezdeményezők V. V. Putyin orosz elnökhöz intézték.

nának nevezik. A többnyelvűség és Oroszország népei nyelveinek sokfélesége elidegeníthetetlen része az orosz társadalom alapjainak. Ennek az oktatási rendszerben is meg kell jelennie. A természetes többnyelvűség támogatása és fenntartása az oktatási rendszerben is szükséges azonos formában az adott köztársaság valamennyi tanulója számára.

Oroszország népeinek nyelvei közös értéket jelentenek egész társadalmunk és államunk számára. Ezért védelmüknek, támogatásuknak és fenntartásuknak nem az egyes személyek vagy csoportok szintjén kell megvalósulnia, hanem az egész társadalom számára közös, intézményes döntések útján. A nemzetiségi államnyelv ismeretének átadása éppolyan kötelessége a társadalomnak, mint bármely más kompetencia, érték vagy készség átadása – a barátságé, a közös munkáé, a kölcsönös segítségé, a tiszteleté és a társadalom kulturális kódexének betartásáé.

Az Alkotmány és az „OF Nyelveiről” szóló törvény rendelkezései alapján az államnak kell garantálnia a nyelvek megőrzését és reprodukcióját. Vagyis az állam viseli a felelősséget a nyelvek jövőjéért, nem pedig a nyelvek beszélői, a nyelvi közösség tagjai, a szülők, a gyerekek. Nem hagyhatjuk Oroszország nyelveinek sorsát a beszélők kezében, megfosztva őket az intézményes támogatástól és kizárva az oktatási rendszerből.

A szociolingvisztikai kutatások azt mutatják, hogy sebezhető helyzetben van az a nyelv, amely nincs jelen az oktatási rendszerben. Jövője fenyegetett, mivel hiányzik a nyelv rendszeres átadása a fiatalabb nemzedéknek és a nyelv nem használatos a társadalmi érintkezésben.

Ha kizárják a nemzetiségi nyelveket az oktatási rendszerből, akkor sérül az irodalmi nyelv átadásának folyamata, ezáltal pedig csökken azok száma, akik írni és olvasni tudnak népük nyelvén, és ez meglátszik a kulturális alkotások és a tudományos tevékenység színvonalán.

A nem-orosz nemzetiségi nyelvek tanulása a legjobb módja annak, hogy megvalósuljon az egyenjogúság és egymás kultúrájának kölcsönös megértése. A nemzetiségi nyelvek kizárása aránytalansághoz vezet a kultúrák között és egyenlőtlenséghez a nyelvi egyenjogúság vonatkozásában.

Egyenlőtlen helyzet alakul ki, ha a társadalom egyik része ismeri a másik anyanyelvét, de a másik része nem ismeri az egyikét. Ez hasonlít ahhoz a helyzethez, amikor egy üzleti szerződésben a felek egyenlőtlen jogokkal rendelkeznek. Amikor mindenki megtanulja egy adott nép nyelvét, de ez a nép nem tanulja meg másokét, ez azt jelenti, hogy a többieknek súlyos kötelezettsége van, de a domináns csoportnak nem kell ismernie mások nyelvét.

A nemzetiségi államnyelvek tanulása elősegíti a természetes többnyelvűséget, amikor egyszerűen és könnyen el lehet sajátítani még egy nyelvet. Ez – az immár klasszikussá vált tudományos eredményeknek megfelelően – elősegíti a gyermek értelmi, érzelmi és szociális fejlődését. A nemzetiségi köztársaságok oktatási rendszerében a gyerekeknek esélyük van a kétnyelvűség elsajátítására anélkül, hogy ehhez speciális körülményekre lenne szükség. A nyugati országokban e cél elérése érdekében a szülők kétnyelvű osztályokba adják gyermekeiket, hogy megtanuljanak valamilyen idegen nyelvet, például a nemzeti kisebbség nyelvét.

A gyermek értelmi és szociális fejlődése szempontjából lényegtelen, hogy az általa tanult nyelv többségi vagy kisebbségi. Bármely idegen nyelv tanulása jelentősen befo-

lyásolja fejlődését. A nemzetiségi államnyelv tanulása javítja a tanulók általános nyelvi kompetenciáját, és javítja képességeiket az orosz írásbeliség elsajátításához. Azok, a sajtóban és az interneten megjelent közlemények, hogy a nemzetiségi államnyelv tanulása negatívan hat a tanulók orosz tudására, teljességgel megalapozatlanok és provokatív szándékúak.

A nem-orosz államnyelvek oktatásának célja az adott nyelv alapjainak elsajátítása, a különböző népek kultúrájának megismerése és olyan közös kultúra kialakítása, amelyben nincs helye sem az előítéleteknek, sem a nihilizmusnak a kis népek nyelvvel és kultúrájával kapcsolatban. Gyermekekben a tanulók többsége jól ráhangolódik a helyi nyelv tanulására – a nézeteltérések és konfliktusok a szülőknek köszönhetőek, akik más környezetben, más korszakban és más körülmények között nőttek fel.

Nincs jogunk, hogy feláldozzuk gyermekeink jövőjét, társadalmunk jövőjét, humanizmusát és nyitottságát csak azért, hogy egyes szülők és más felnőttek előítéleteit és tévedéseit kövessük.

Nem valósíthatjuk meg az oktatási rendszerben a kulturális unifikációt, sem a népek felosztását első- és másodrendűekre, sem pedig a társadalmi szerveződés archaikus formáit, amelyek nem veszik figyelembe a kisebbségek jogait és érdekeit.

Az oktatási rendszerben meg kell valósítanunk az Alkotmány és a szövetségi törvények alapelveit és rendelkezéseit, amelyek elismerik az orosz állam soknemzetiségű jellegét, a nyelvek védelmét és egyenjogúságukat.

A mai Oroszország területe mindig soknemzetiségű volt. A mai orosz nyelv és az orosz nép különböző nyelvek, népek és kultúrák kontaktusainak eredménye. A népek és nyelvek közötti nagy különbségek ellenére Oroszországnak sikerült ezeket a népeket egy államban egyesítenie. Ez elsősorban azért sikerült, mert területi és nyelvi nemzetiségi intézményeket hoztak létre. Az 1917-es forradalom után számos nyelv számára megteremtették az írásbeliséget, hiszen éppen a nemzetiségi nyelveken keresztül érzékelték az új világot. Éppen az oktatási rendszer segítette elő, hogy 70 év alatt az új írásbeliségű nyelvek fejlett irodalmi nyelvekké váltak, a népek pedig az egységes állam részeivé.

A nemzetiségi nyelvek kötelező oktatásának megszüntetése semmissé teszi azt hatalmas erőfeszítést, amelyet Oroszország tett a nemzetiségi nyelvek fejlesztése érdekében. A történelmi tapasztalat azt mutatja, egy nyelv fejlődése közvetlenül függ a hatékony nyelvi tervezéstől. Ez pedig az oktatáson keresztül valósul meg. Ha a nyelvtanulással kapcsolatos választást (vagyis az érte viselt felelősséget) ráruházzák a gyermek szüleinek, ez azt jelenti, hogy állami szinten elzárkóznak mindenféle nyelvi tervezéstől. Az az állam, amelyik 100 évvel ezelőtt támogatta ezeket a nyelveket és mindenféle módon elősegítette fejlődésüket, ma nem utasíthatja el ezt a felelősséget.

Kérjük Önt, mint az Alkotmány őrét, garantálja, hogy a nemzetiségi államnyelvek oktatása az OF szubjektumainak középiskoláiban a kötelező tanterv része marad.

Tisztelettel: Oroszország népeinek képviselői

Fordította Csúcs Sándor

Ez a felhívás az interneten jelent meg, bárki támogathatja:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSelopoXbZsFOYpLaTahot5_JpyI9TK7aR9WQA-HK-IxsgEDTQ/viewform

Felcsillan a remény

Annika Pasanen, Kuávsui já peeivi-čuovâ 'Sarastus ja päivänvalo'
Inarinsaamen kielen revitalisaatio. Helsinki, 2015. Uralica Helsingensia 9.
(Virradat és napfény. Az inari lapp nyelv revitalizációja.)

Lapunkban már többször említettem Annika Pasanen nevét, illetve a nyelvi fészkek programot, amelynek aktív résztvevője. Ezért felcsillan a szemem, amikor ez év tavaszán az ELTE Finnugor Tanszékének könyvtárában a kezembe került doktori értekezésének nyomtatott példánya. A szerző a Helsinki Egyetemre benyújtott értekezést 2015. június 8-án védte meg Inariban, az ottani lapp kulturális központban.

Célszerűnek látszik néhány fogalom tisztázása, mielőtt a közel 450 oldalas könyv ismertetésére rátérnék. Finnországban az önkormányzattal rendelkező közigazgatási egységek neve *kunta*. Ezt magyarra általában *község*-nek fordítjuk, de sok esetben lehetne a *járás* is a finn szó megfelelője. Hiszen például a bennünket érdeklő *Inarin kunta* (a továbbiakban Inari járás) területe 17 ezer km², 6800 lakosa van és 26 településből áll. Ezek közül a legnagyobb *Ivalo* (4000 lakos) és *Inari* templomosfalu (1128 lakos). A lakosok közül 2200 tekinthető lapp származásúnak, de csak kisebb részük beszél is valamelyik lapp nyelven (nyelvjáráson). Az Inari járás az egyetlen Finnországban, ahol négy hivatalos nyelv van. A finn mellett az inari lapp, az északi lapp és a koltta lapp. Az inari lappok a terület őslakói, az északiak a XIX. és XX. században költöztek ide északról, a koltták pedig a háború után települtek át a Szovjetunió által elfoglalt területekről.

A könyv témája az inari lapp nyelv revitalizációja, új életre keltése. Az inari lappok sohasem voltak sokan, számuk maximum ezer körül mozgott. A kilencvenes években kb. 900 inari származású személy élt Finnországban, közülük becslések szerint 350-450 beszélt az inari lapp nyelvet. A könyv 3. fejezetében a szerző részletesen bemutatja azokat az okokat, amelyek oda vezettek, hogy az inari lapp veszélyeztetett nyelvvé vált. A finnek beköltözése, a finn nyelvű iskolai oktatás és más okok miatt fokozatosan megszűnt a családokban az inari nyelv átadása a gyermekeknek, vagyis megjelent a nyelv fokozatos kihalásának veszélye az ötvenes, hatvanas években. Ugyanakkor megkezdődött a lappok szervezkedése is nyelvük, kultúrájuk és identitásuk megőrzése érdekében. Már az ötvenes évek végén jelentek meg írások e tárgyban, többek közt az inari nyelv veszélyeztetett helyzetéről is. A hatvanas években lépett fel az inari lapp származású Matti Morottaja (sz. 1942), aki anyanyelvén írt, és a finnországi lapp mozgalomnak is egyik vezető egyénisége volt. Ő jól látta, hogy az inari nyelvnek nemcsak a finnel, hanem az északi lappal is meg kell küzdenie az életben maradásért. 1986-ban Morottaja kezdeményezésére alapították meg az Inari nyelv társaságát (*Anarâškielâ Servi* a továbbiakban AS), amelynek 2011-ig elnöke volt. Az egyesületnek csak az a személy lehet rendes tagja, aki beszéli az inari nyelvet. Támogató tagok mások is lehetnek. Az értekezés megírásakor az egyesületnek 267 rendes tagja volt, Ez az egyesület döntő szerepet játszott az inari nyelv újjáélesztésében. 1988-ban indították *Anarâš* nevű, évente négyszer inari nyelven megje-

lenő lapjukat. Az 1992. és 1994. évi decemberi számban írtak először a nyelvi fészkekről és 1997-ben jelentették be, hogy megoldódott a nyelvi fészkek finanszírozása, indulhat a munka.

A nyelvi fészkek, mint revitalizációs módszer az új-zélandi maoriknál jelent meg és mire Finnországba eljutott, tízéves múltat tekinthetett vissza. A módszer lényege, hogy az óvodában vagy a bölcsődében a gyerekekkel egész nap csak a megtanítandó nyelven beszélnek a pedagógusok. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyerekek hamarosan megértik az addig ismeretlen nyelvet, majd beszélni is elkezdnek rajta. A siker feltétele, hogy 8-10 gyereknél ne legyen több egy csoportban, és minden csoportra két pedagógus jusson. 2014-ben három inari nyelvű fészkek működött, egy Ivaloban, kettő pedig Inari templomosfaluban összesen 26 gyerekkel. A megelőző években 55 gyerek már kikerült a nyelvi fészkekből.

A cél természetesen az így szerzett nyelvtudás megőrzése és továbbfejlesztése volt. Ennek egyik színhelye az iskola. Az 1998-as új oktatási törvény kötelezte az önkormányzatokat, hogy az iskolai oktatás legalább részben inari nyelven folyjon. 2000-től Inari templomosfalú iskolájában tanítási nyelv az inari. A 2014-15-ös tanévben egy összevont osztályban tanul 4 előiskolás, 2 első és 3 második. Egy másik összevont osztályban 6 tanuló van, ők a 3., 4., 5. és 6. osztályba járnak. (Finnországban az általános iskola 9 osztályos (+ egy év előiskola), 6 osztály alkotja az alsó, 3 osztály a felső tagozatot.) 2010-től a felső tagozat egyes tárgyait is inari nyelven oktatják: az anyanyelven kívül a matematikát, biológiát, földrajzot, hittant, történelmet stb. 2010 óta Ivaloban is használatos az inari oktatási nyelvként.

Alkalmakként már a nyolcvanas években szerveztek hosszabb-rövidebb inari nyelvtanfolyamokat felnőtteknek. A Lappföldi Képzési Központ 1999. tavaszán szervezte az első egy féléven át tartó nyelvtanfolyamot, amelyen a nyelvi fészkekbe járó gyerekek édesanyjai is részt vettek, hogy gyermekeikkel inari nyelven tudjanak otthon beszélni. A 2011-2012-es tanévben már egész éves kurzust szerveztek, amelyet azóta minden évben megtartanak 10-12 nyelvtanulóval. A cél a munkában is használható inari nyelvtudás megszerzése. Ugyanis ahogy nőtt a beszélők száma és bővült a nyelv használati köre, egyre több inariul is beszélő szakemberre volt szükség, óvodai és iskolai pedagógusként, rádió és tévéműsorok készítőjeként, tankönyvek és oktatási anyagok írójaként, szabadidős programok szervezőjeként.

E szükségletek kielégítésére a 2009-2010-es tanévben egész napos inari nyelvtanfolyamot szerveztek. Ezen 17 résztvevő volt, akik erre az időre munkájukat is szüneteltették, de ösztöndíjként megkapták korábbi jövedelmük 80%-át. A tanfolyam sikeres elvégzése után pedig visszatértek munkájukhoz. 2014-ben a tanfolyamot végzetek közül ketten Inari templomosfalú iskolájában tanítanak, ketten elvégezték az Oului Egyetem Lapp Nyelvi Intézetében az inari lapp szakot, és az egyetemen, illetve Ivaloban tanítanak. Négyen az újonnan indított két nyelvi fészkekben dolgoznak, egy személy nyelvtanfolyamokat vezet, egy másik a finnországi Lapp Parlament fordítójaként dolgozik, egy lelkész pedig az inari egyházközösségben végez inari nyelvű szolgálatot, és másodmagával inari nyelvre fordította a Bibliát. A projekt teljes költségvetése 700 ezer euró volt.

Ennek a tanfolyamnak legjelentősebb módszertani újítása a kaliforniai indián nyelvek revitalizációja során alkalmazott nyelvmester-módszer volt. Ez azt jelenti, hogy a nyelvet tanuló hosszabb-rövidebb időt tölt el a nyelvet beszélő idősebb személy (a nyelvmester) társaságában és az együttlét során csak a célnyelvet használják. Inariban a nyelvtanulók a tanév folyamán összesen 10 napot (70 órát) töltöttek az előre kiválasztott önkéntes nyelvmesterek házában egyedül vagy másodmagukkal. A szerző a könyv 7. fejezetében mutatja be a módszert és elemzi a nyelvmesterek és a nyelvtanulók véleményét. Az ott elmondottakból az következtetést vonhatjuk le, hogy a módszer minden szempontból sikeres. Élő környezetbe helyezi a nyelvtanulási folyamatot, rákényszeríti a tanulót (az esetleg nem hibátlan) célnyelvi kommunikációra, és jelentős érzelmi, motivációs hatása van. És nemcsak a nyelvtanulókra, hanem a nyelvmesterekre is. Akik örülnek, hogy használhatják anyanyelvüket, mesélhetnek a hagyományos életmódról, szokásokról, kijavíthatják a nyelvtanulók hibáit, és esetleg moroghatnak a sok új, általuk nem mindig értett szó miatt. (Eddig erről nem volt szó, de az inari nyelv használati körének kibővítéséhez sok új szót kellett alkotni, vagyis valóságos nyelvújításra volt szükség. Az új szavak befogadása pedig általában nem problémamentes.)

Annika Pasanen könyve kapcsán eddig arról szoltam, amit én a legfontosabbnak tartok ebben a témában. Érdekes azonban megismerkedni az egész könyvvel. Az 1. fejezet (Bevezetés) a kutatás célját, anyagát, az anyaggyűjtés módszerét és a disszertáció szerkezetét ismerteti. A 2. fejezetben a kutatás elméleti és módszertani alapjait tárgyalja a szerző. Jól ismeri a nyelvcserével kapcsolatos jelenségek szakirodalmát és más veszélyeztetett nyelvek revitalizációs kísérleteit. A 3. fejezet A háttér címet viseli. Ebben az inari lappok és nyelvük múltjáról kapunk információkat, valamint az 1997-re kialakult nyelvi helyzetről. A 4. fejezetben (A fordított nyelvcsera a közösség szintjén) a revitalizációval kapcsolatos törekvéseket, eseményeket, módszereket és eredményeket mutatja be a szerző. Ennek a fejezetnek az anyagával korábban már foglalkoztam. Itt még annyit tennék hozzá, hogy a szerző által vizsgált időszakban (1997 és 2014 között) nőtt az inari nyelven beszélők száma és bővült a nyelv használati köre is. Megjelent a tudományban, (Ahogy írtam az Oului Egyetemen diplomát lehet szerezni inari nyelvből. 2013-ban két ilyen diplomát adtak ki. Az ezeket elnyerő hallgatók diplomamunkájukat – természetesen – inari nyelven írták. 2014-ben további tíz inari nyelvű diplomamunka volt készülőben.), terjedt a szépirodalomban (Főleg visszaemlékezések és gyermekirodalom jelent meg inari nyelven.), a médiában, az egyházban és hivatalos nyelvként is. Ez utóbbit az 1992-ben elfogadott és 2004-ben megújított nyelvtörvény tette lehetővé. Azt persze nem mondhatjuk – állapítja meg a szerző –, hogy az inari nyelv hivatalos használata minden igényt kielégít, de ezen a területen is történtek pozitív változások. Többek közt annak köszönhetően, hogy a törvény a lapp területeken dolgozó hivatalnokok számára lehetővé teszi, hogy fizetett szabadságot kapjanak a munkájukhoz szükséges lapp nyelvtudás megszerzésének idejére. Talán apróságnak tűnik, de fontos jelenség, hogy nagy népszerűsége telt szert az *Amoc* művésznévvel viselő inari nyelven éneklő rapper. Ebben a fejezetben beszél a szerző a szókincs bővítéséről is. Ennek szükségessége elsősorban az inariul oktatott tantárgyak kapcsán merült fel. 2014 végéig már 15 ezer új szót alkottak.

Az 5. fejezet (A fordított nyelvcseré az egyén szintjén) három személy nyelvi életrajzát mutatja be, akik felnőtt korukban tanulták meg, vagy tanulták újra az inari nyelvet és használják azt mindennap. Ezek az esettanulmányok szólnak a motivációkról, a nehézségekről és persze az eredményekről is. A részletekbe sajnos most nem tudok belemenni, de egy későbbi számunkban talán visszatérhetünk ismertetésükre, mert nagyon érdekesek és tanulságosak. A 6. és 7. fejezet a revitalizáció két alapvető módszerével (nyelvi fészkek és nyelvmester-módszer) foglalkozik, részletesen elemezve alkalmazásuk folyamatát, a felmerült problémákat és az eredményeket. Ezekről korábban már volt szó.

A 8. fejezetben a revitalizáció problematikájával foglalkozik a szerző. Az egyik alfejezet címében felteszi a kérdést: Tökéletes sikertörténet? A kérdőjel azt fejezi ki, hogy ő maga sem biztos az igenlő válaszban. Miért? Úgy tűnik a rövid időn belüli kihálás veszélye elhárult, de jelenleg még a nyelv átadása jórészt a nyelvi fészkekben és az iskolában történik, nem pedig családi körben. A gyerekek az intézményekben használják is az inari nyelvet, de egymás között másik anyanyelvükön, finnül beszélnek. Azt egyelőre nem lehet tudni, hogyan alakul majd a nyelvhasználatuk felnőtt korban. És ebből adódik, hogy megjósolhatatlan az inari nyelv távolabbi jövője. Ebben és a következő (9. Diskurzus) fejezetben még sok fontos, illetve megoldandó problémát felvet a szerző, ezekre azonban most nem térek ki.

Beszéljünk inkább a szerzőről. Annika Pasanen finn származású, 1995-ben kezdett északi, 1999-ben inari lapp nyelven tanulni. Ma mindkét nyelven folyékonyan ír és beszél. 2003-ban szerzett diplomát a Helsinki Egyetem Finnugor Tanszékén. Szakdolgozatát arról írta, hogy milyen szerepet játszik a nyelvi fészkek a karjalai és az inari lapp nyelv revitalizációjában. 2005 óta állandó lakóhelye Inari. 1999 óta az AS tagja. Alkalmazottként és aktivistaként részt vett az inari lapp revitalizációjában. Ennek annyira elkötelezte magát, hogy két kislányát is inari nyelvi fészkekbe adta. A 2014–2015-ös tanévben a nagyobbik ötödik, a kisebbik második osztályos volt. Mindketten inari nyelvű osztályba járnak. Annika jelenleg a Helsinki Egyetem poszt-doktori ösztöndíjasa. Itt tehát egy érdekes helyzettel állunk szemben, a kutatás olyan tevékenységről szól, amelyben a szerző aktívan részt vett. Ez azonban nem homályosította el a látását, nagyon jól látja és meg is fogalmazza a sok szempontból sikeres revitalizációval kapcsolatos problémákat. Mintaszerű az az objektivitás, amellyel a számára oly kedves témával foglalkozik.

Könyve olvasmányos is kiváló, felépítése és gondolatmenete logikus, stílusa világos, jól érthető. Még fontosabbak azok a tanulságok, amelyek a tanulmányból, illetve az inari lapp revitalizációjából levonhatók. Ezek közül az első, hogy a veszélyeztetett nyelvek kihálási folyamata megállítható, sőt megfordítható. Erre most már a finnugor nyelvcsaládból is van példa. Mi kell a sikerhez? Erős elszántság, lelkes és elkötelezett munkatársak és aktivisták, és az állam anyagi hozzájárulása. És még sok minden más. A szükséges eszközök, eljárások és módszerek mind megtalálhatók Annika Pasanen könyvében, amely tulajdonképpen revitalizációs kézikönyvként is használható. Jó lenne, ha az oroszországi finnugor népek körében is ismertté válnának az inari lapp revitalizáció módszerei és eredményei.

Csúcs Sándor

Cseremisiz állatnevek etimológiai szótára

Маргарита Кузнецова: Название диких и домашних животных в марийском языке. Йошкар Ола 2010. 316 l.

Nagy késéssel került hozzám e kitűnő könyv. Legalább vázlatos ismertetését most is időszerűnek tartom. Lássuk előbb szerzőjét, majd röviden a művet.

1. Az oroszországi, Mari Köztársaságban született Margarita Kuznyecova (egykori magyar személyi igazolványában: Kuznetsova) először 1976-ban Gorkijban (azaz Nyizsnij Novgorodban) német–angol középiskolai tanári diplomát szerzett. Előbb egy hegyi cseremisiz középiskolában németet tanított. 1978–79-ben Kozmogyemjanszkban, a hegyi cseremisizek központjában folytatta munkáját: németet és angolt oktatott. 1979 márciusában áttette székhelyét a joskar-olai Mari Egyetemre: itt általános ügyintéző és némettanár (1979–87), emellett az orosz származású hallgatók számára cseremisiz tanár is volt. Majd 1987 és 1991 között Észtországban vett részt továbbképzésen, és ennek eredménye a phil. mag. fokozat. 1991. december 29-én az észti terminológia szerint magiszteri fokozatot szerzett Tartuban. Mindezt Moszkvában nosztrifikálták, és 1993-ban kapta meg a nyelvtudományok kandidátusa diplomát. Orosz nyelvű disszertációjának címe magyarul: *Vad- és háziállatok elnevezései a mari nyelvben*. A jelölt munkáját Paul Alvre vezetésével készítette, akinek elsősorban a finnugor nyelvek a szakterülete. A 252 oldalas kéziratot I. G. Ivanov, Paul Kokla és Ago Künnap bírálta el hivatalos opponensként. A cseremisiz Ivanov anyanyelve lexikográfiájának kimagasló művelője, Kokla az észtek között a legjelentősebb cseremisiz szakember, számos szótár készítője, Künnap pedig a Tartui Egyetem uralisztikai tanszékének vezetője volt az értekezés elkészítésekor.

Kuznyecova neve 1992-ig is ismert volt Magyarországon a Volga-vidéki finnugor népek kutatóinak körében. 1992-től kezdve Magyarországon élt, és a Berzsenyi Dániel Főiskola uralisztikai tanszékének tudományos főmunkatársa és cseremisiz lektora (1992–2003), vendégtanára (2003–2006), majd pedig főiskolai docense (2006–2009) volt. 1995-től a főiskola Szláv Történelmi és Filológiai Társaságának tagja is volt. Tanulmányai elsősorban a cseremisiz nyelvtanra (például az igére, a kongruenciára, a helyet jelölő esetekre), a nyelvjárásokra (ezek és az irodalmi nyelvek kapcsolatára), a szóképzésre, a terminológiára, a nyelvújításra irányultak. 1995 és 2001 között Beke Ödön megkerült *Mari nyelvjárási szótára* kéziratának a feldolgozása mindenképp az ő feladata volt. 2009-ben hazatért szülőföldjére. Még 2003-ban – társaival együtt – a Mari Köztársaság állami díját kapta meg a kilenc kötetes Beke Ödön cseremisiz nyelvjárási szótár megjelentetéséért. 2008-ban az 1991-ben megvédett kandidátusi disszertációját sikeresen honosította hazánkban is (vö. MTA Doktori Tanács, ikt. sz.: 50 006/08). Az alábbiakban tömören ismertetem M. Kuznyecova disszertációját.

2. *Előszó* (6–9. l.). Bizonyos elvi-módszertani bevezetés után elsősorban az értekezés forrásait sorolja fel, és az értekezés hasznosságára hívja fel a figyelmet. – Én a magam részéről a disszertáció orosz címéből az „állatok” szó jelzőit („vad- és házi-”) törölném.

Bevezetés (10–29). E fejezet *Elméleti részzel* kezdődik, melyben a szerző mindenekelőtt O. Trubacsov és K. Häkkinen alapvető műveit mutatja be, módszerüket ismerteti. Egy alfejezet – amely a Marij El élővilágának zoogeográfiai analízisét adja – a vidék állatvilágának jellemző vonásait összegezi, miközben tekintettel van a növényvilágra is. A szerző szerint a köztársaságban manapság igen gyakori 19 emlős vadfajta (21). Egy – a cseremiszi állatnevek vizsgálatával foglalkozó – tudománytörténeti részben írja áttekintő a dolgozat megírásától tekintett utolsó bő évszázad legfontosabb szótárait, szójegyzékeit. Ezeknek a vizsgálata arra utal, hogy valamennyi állatnév egy műben való tüzetes áttekintése – jelentéstani, strukturális, morfológiai szempontból – a mű írásáig nem történt meg. Emellett elmaradt az összetett állatnevek szerkezetének tanulmányozása is. A bevezetés végén a szerző összefoglalja a mű megírásával kapcsolatos legfontosabb problémákat.

Első fejezet (30–195). A fejezet címe: *Az állatnevek szófejtő és nyelvföldrajzi terminusai*. Ebben a részben az egy családhoz, rendhez tartozó állatnevek a zoológiai csoportosítás szerint elrendezve, a nevek latin nevét is megadva (Insectivora, Chiroptera, Carnivora, Perissodactyla, Artiodactyla, Lacomorpha, Glires) követik egymást. Az összesen 399 cseremiszi állatnév etimológiai vizsgálatához járul még két fejezet: a gyűjtőnevek (pl. 'marha', 'vadállat' stb. jelentéssel; 26 név), ill. a Marij Elben nem található állatok nevei (pl. 'oroszlan' stb.; 45 név). Együttvéve a monográfia tehát 480 terminus eredetét vizsgálja meg, ahogy látom, megbízható módon, a legújabb szakirodalmat is feldolgozva. Egy-egy szócikkben található egy állat összes neve, így például a 'nyúl' egyrészt 38 ilyen jelentésű, különböző cseremiszi nyelvjárásokban, régi szövegekben előforduló szót vesz sorra (145–155), másrészt közli e szavak földrajzi elhelyezkedését is. E fejezetben fel vannak sorolva az indulatszavak például lónevekre (számuk: 39), disznónevekre (számuk: 10) stb. Az egyes etimológiák rendkívül sokoldalúan vannak megvizsgálva, a teljes nyelvészeti szakirodalom figyelembevételével; lásd például a *sosna* 'disznó' címszavát (104–109). Tekintettel arra, hogy F. I. Gorgyev cseremiszi szófejtő szótárának csak a két első füzet készült el (1979, 1983), mintegy tucatnyi állatnév eredetének megadása itt olvasható. Emellett bizonyos elemek török jövevényszóként való tárgyalása is újszerű. Az alapállatnevek között megkülönböztetünk alap- és képzett szóelemeket. A szóelemek között előfordulnak összetett állatnevek is, ezek alkotóelemeinek elemzése, etimologizálása is megtörténik. Az összetett elnevezések száma a duplája (pontosan számolva: 283) az egytöví nevékének (számuk: 128). Fontos a szófejtések során a jelentésváltozásokra, a jelentésfejlődésre is figyelemmel lenni. Egy sor esetben találunk erre példát. – E fejezet igen nagy hasznára lehet Agyagási Klárának, aki az időközben elhunyt Bereczki Gábor mellett – mint ismeretes – cseremiszi szófejtő szótár elkészítését vállalta (vö. Nyelvtudományi Közlemények 103: 26–43; e munkából Bereczki anyaga 2014-ben már megjelent, ismertetését l. FUD 21: 255–261).

Második fejezet (196–227): *A vad- és háziállatnevek rendszere a cseremiszi nyelvben*. Ebben a részben először a szerző összegezi 480 szófejtésének eredményeit (címe: *Az állatnevek eredete a cseremiszi nyelvben*), ezek közül az állatnevek közül egyébként 106 háziállat, 374 pedig vadállat (229). Ezek szerint – csak a lényegre tekintve – a szóanyagból 29 finnugor eredetű és 92 jövevényszó. A kölcsönzavak között lényegében

ugyanazokat az átvett nyelveket találjuk – teszem hozzá –, mint a mordvin szóelemek átvételének esetében (balti, iráni, csuvas, tatár, orosz). A belső keletkezésű elemek között vannak származékszavak és összetett szavak, továbbá például hangutánzó-hangfestő állatnevek. A második alfejezetben, *A cseremiszi állatnevek szóképzési és szemantikai jellegzetességei* címszó alatt a szerző – miután megállapítja, hogy azok 134 egyszerű és 346 összetett elemre oszlanak – felsorolja azokat a cseremiszi képzőket, amelyekkel – összesen 14 képzővel – állatneveket lehetett megalkotni. – Az R. Broicher-Schmidt zürichi állatnevekkel foglalkozó tanulmányában (1975) szereplő szóképzési modelleket a szerző felhasználja disszertációjában. Az összetett állatnevek jellemzésére egy sor (pontosan 16) különböző szemantikai képletet állít fel. Ezek közül gyakori például az állat élőhelye, színe, mérete, szokása, kora, gazdasági haszna, aktivitásának ideje stb. A modelleket pontosan jellemzi a szerző a dolgozatban, lehetőség szerint a szerkezet alapvető tagját is megnevezi (így például a faj- vagy a nemfogalmat mint az összetétel második tagját). Szófaj szerint a szerkezet első tagja főnév, melléknév vagy melléknévi igenév lehet. Ezután következik a három és többtagú állatnevek tárgyalása, ezeknek öt csoportba való osztása a különböző szóképzése modellek szerint.

Lezárás (228–236). Kuznyecova röviden összegezi az értekezés eredményeit. Először az állatnevek etimológiai tanulságait adja meg, majd pedig a cseremiszi állatnevek morfológiai sajátosságait foglalja össze.

Zusammenfassung (237–242), ill. *Resümee* (243–249). A szerző németül (Hans-Hermann Bartens ellenőzésével) és észtil ismerteti monográfiájának lényegét.

A cseremiszi állatnevek betűrendes mutatója (250–263). Az állatnevek előtti szám a szó etimológiai sorszámát jelzi, a név utáni szám(ok) pedig – legtöbbszörre – az állatnév tárgyalásának lapszámát a második fejezetben. Az eufemisztikus nevek külön betűrendben szerepelnek (262–263). Ezeket pedig jobb lett volna besorolni az állatnévjegyzékbe; esetleg egy jellel lehetett volna utalni arra, hogy a szerző szerint bizonyos állatnevek eufemisztikus, finomító, szépítő, enyhítő jellegűek.

A felhasznált irodalom (264–287). *Nyelvek, cseremiszi nyelvjárások* (288–294). Mintaszerű jegyzékek. A bibliográfia 2010-ig véleményem szerint a teljes finnugor és török szakirodalmat tartalmazza.

Mellékletek (295–315). Hat melléklet, köztük a cseremiszi nyelvjárások térképe és a források (elsősorban a szótárak) jegyzéke. A jegyzéknek érdekessége és jelentősége, hogy forrásait megjelenési évük sorrendjében közli. Eszerint jó 210 évet ölel át szótártani vizsgálata, az első szótár 1775-ből, az utolsó 1986-ból adatható. A szótárak együttes száma ötven! Feltűnő a jegyzékben hogy a nem anyanyelvi források közül először egy 1928-ban publikált *Русско-марийский словарь*-ban jelentkezik a „mari” önelnevezés.

3. A mű egészéről összefoglalásképpen elmondhatók az alábbiak.

Kuznyecova szintézise a kitűnő észtil nyelvészeti iskola mintapéldánya, melynek szerzője kivételes etimológiai érzékkel rendelkezik. Mind a munkát vezetője, mind pedig a tartui tanártársak, valamint a joskar-olai szakemberek a jelölt segítségére voltak, így értekezése valóban szintézissé vált. Nem véletlenül ismertette a munkát I. Ivanov a tallinni Linguistica Uralicában (LU 28[1992]: 145–148). A sokoldalú mun-

ka alapja egyrészt a cseremiszi szótárirodalom, másrészt a finnugor szakirodalom remek ismerete. A szótárak elégséges nyelvtörténeti anyagot szolgáltatnak, és az etimológiai szakirodalom feltűnően részletes ismerete alapján csakis értékes összefoglalás születhetett. Tudományos eredményeinek várható társadalmi hasznosításáról – még a mű első változatáról – ezt olvashatjuk: „felsőoktatás, szótárak (gyakorlat nyelvi képzés), terminológia (nyelvfejlesztés)”. Az értekezés – vagyis fő szakterülete – alapján egyébként Kuznyecova hozzávetőlegesen egy tucat cikket jelentetett meg.

Hangja egyéni, munkája invenciózus, és optimizmusa a magyar nyelvészek elé példaként állítható. Ahogy másutt – egész népéről – írja: „...a mari nép tehetsége kimeríthetetlen és kifogyhatatlan, miként az a tiszta forrás is, mely szüntelenül buzog ezen a zöld szigetecskén [ti. a Marij El Köztársaságban], amíg csak él” (vö. A cseremiszek (marik). In: *Finnugor Kalauz*. Szerk.: Csepregi Márta. Bp. 1998).

Derülátása egyéni életében nem tükröződik. Munkahelye a joskar-olai egyetemi tanszéken 2014-ben – egyidejűleg a finnugrisztika intézményes felszámolásával – megszűnt. Azért még írogat, és hozzátehetjük: jelentős műveket. Egyéni kiadványai közül megemlítem a *Венгерский язык* című tankönyvét (Joskar-Ola 2014). Nekikezdett egy négyrészes, «Венгерские финно-угры и вопросы марийского языкознания» című sorozatnak, az általa közvetlenül megismert tudósok (Beke, Bereczki, Rédei, Pusztay) munkássága kritikus ismertetésének. Ennek első kiadványa Beke Ödön és nyelvjárási szótára volt (címe: *Эден Беке и марийский диалектный словарь*. Joskar-Ola 2015). Nemrég jelent meg a második kötet, amely kedves kollégáinknak Volga-vidéki nézeteit mutatja be (*Габор Берецки и ареальные контакты языков Волго-Камского региона*. Joskar-Ola 2017). Az idén várható a harmadik, jövőre pedig a negyedik kötet megjelenése (3.: *Карой Редей и проблемы исторической грамматики марийского народа*; 4.: *Янош Пустай и современные проблемы марийского языка*). A finnugrisztika helyett a jövőben műfordítással kíván foglalkozni, többek között a Mátyás-mondákat szeretné cseremiszre lefordítani. Jó egészséget, töretlen munkakedvet kívánunk Margaritának!

Zaicz Gábor

*

Finnugor krónika

Írásomban három, az őszi folyamán lezajlott kulturális, illetve tudományos eseményről szeretnék röviden beszámolni.

Október 12-én az ELTE Finnugor Tanszéke rendezett konferenciát Az oroszországi finnugor népek ábécéi 1917 előtt és után címmel. Ezen Klima László tanszékvezető megnyitója után a következő előadások hangzottak el: C. Vladár Zsuzsa: A betűhasználat és a magyar nyelvhasználat a XVIII–XIX. század fordulóján, Csepregi Márta:

Az obi-ugor ábécék kialakulása, Maticsák Sándor: A betűhasználat a XVIII. századi mordvin nyelvemlékekben, Kubínyi Kata: A kisebb balti finn népek írásbelisége, Salánki Zsuzsa: A latinizált udmurt ábécé rövid életéről, Szíj Enikő: Ábécék, betűk, abur, likbez, novojaz és így tovább. Mindegyik előadás sok hasznos ismerettel szolgált, és természetesen szó esett arról is, hogy milyen tragikus következményekkel járt a latin betűs írás megtiltása és a nemzetiségi értelmiség likvidálása a harmincas évek második felében.

* * *

Másnap, október 13-án került sor a Rokon Népek Napja megünneplésére. A Reguly Társaság partnere volt ebben az ELTE Finnugor Tanszéke, a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete és az Emberi Erőforrások Minisztériuma. A helyszín ezúttal a Petőfi Irodalmi Múzeum volt. Először *Bach: Esz-dúr Bourrée* c. műve hangzott el, előadta Mohay Anna csellón. Utána Pusztay János *Az Urál Aranya – Arany János versei finnugor nyelveken* c. előadását hallgattuk meg, és ehhez szolgált illusztrációul a *Szondi két apródja* négy rokon nyelven. Ezután néhány Budapesten tanuló finnugor diák mutatkozott be, majd Kerezi Ágnes a Néprajzi Múzeum főmuzeológusa adott elő *A tárggyűjtés „Aranykora”* címmel.

A program az ELTE Finnugor Tanszékén folytatódott. Felsorolni is sok mi mindent kínáltak a házigazdák: megkóstolhattuk a rokon népek ételeit, voltak mini-nyelvtanulások, társasjátékok, kerekasztal-beszélgetések, részt vehettünk finnugor személyiségteszten és műveltségi vetélkedőn. Volt énektanulás és táncórák. Elmondhatjuk, hogy megint egyszer jól sikerült ez a finnugor ünnep, és ez elsősorban a főszervező Antal Gergő érdeme. Köszönjük fáradozását.

Gátszakadás. A Biblia nemzeti nyelveken címmel a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága rendezett konferenciát 2017. november 6-án. Délelőtt a magyar bibliafordításokról hangzott el összesen nyolc változatos témájú előadás, délután pedig Pusztay János bevezetőjével és elnökletével **A Biblia finnugor nyelveken** c. ülésre került sor. Ezen az alábbi előadások hangzottak el: Egey Emese (Magyar Táncművészeti Egyetem): Finn bibliafordítások, Pomozi Péter (ELTE): Ész bibliafordítások, Kubínyi Kata (ELTE): Bibliafordítások kis balti finn nyelveken, Kelemen Ivett (DE): Lapp bibliafordítások, Maticsák Sándor (DE): Mordvin bibliafordítások, Szajpaseva, Anasztaszia (ELTE): Mari bibliafordítások, Szíj Enikő (ELTE): Komi bibliafordítások, Salánki Zsuzsa (ELTE): Udmurt bibliafordítások, Csepregi Márta (ELTE): Manysi és hanti bibliafordítások. Vagyis a konferencián az összes finnugor nyelv képviselve volt. Reméljük, hogy az előadások anyaga valamilyen formában publikálásra kerül, hiszen finnugor részről aligha emlékezhetnénk meg méltóbb módon a reformáció 500. évfordulójáról, mint egy ilyen publikáció megjelenése. *A szerk.*

Vannak-e a vitának etikai normái a hazai tudományosságban?

Fodor István írásának (Finnugor Világ 2017/3: 50-53.) helyreigazítása

Fodor István régész a Finnugor Világ 2017. szeptemberi számában *Őstörténeti „tovább” képzés finnugristáknak* címmel tette közzé magánvéleményét a 2017. januári Finnugor Szeminárium előadásaival kapcsolatban, amiket személyesen nem is hallott, mivel az eseményen nem vett részt. Írásából kitűnik, hogy egyszerűen a képzeletére hagyatkozott azzal kapcsolatban, hogy miről is szóltak az előadások, ugyanis esetemben olyasmivel vitatkozik, aminek éppen ellenkezője hangzott el. Önmagában már az is kétséges, hogy egy magára valamit is adó tudós alkothat-e – főleg írásban – véleményt olyan előadásokról, amiket nem hallott, de Fodor írásának személyeskedő stílusa és valótlan állításai arra engednek következtetni, hogy nem is az előadások tartalma, hanem az előadók személye lehetett az, amit támadni kívánt. Mégpedig a becsmérlés, a jó hírnév és a személyiségi jogok olyan mértékű megsértésével (hamis állításokkal és sértő kifejezések hangoztatásával), aminek jogi következményei is lehettek volna, de ilyen szankciót kérni a „tudományos vitában” nem szokás. A kérdés tehát az, hogy vannak-e a hazai tudományosságban a vitának jogi, etikai korlátai. Fodor István szerint láthatólag nincsenek. Én szeretném hinni, hogy vannak, és nem követem válaszómban Fodor stílusát, csak sorra veszem valótlan állításait. Türk Attila és én is publikáltunk már a Finnugor Világban, ráadásul én a Reguly Társaság tagja is vagyok, ezért közösséget vállalok mind a lappal, mind pedig az azt kiadó egyesülettel. Ezért nem kívántam a cikk ódiáját a Finnugor Világ szerkesztőire hátrítani, és elfogadtam az engem érintő állításokkal kapcsolatban a helyreigazítás lehetőségét, továbbá azt az ígéretet, hogy a következő lapszámomban a szerkesztőség az érintettektől elnézést kér.

Fodor István mindjárt a cikke elején kinyilvánítja sommás véleményét az előadók-ról, amikor azt állítja – valótlanul – hogy az előadók *„eredményei nem akadémiai folyóirataink magvas tanulmányaiból ismeretesek. hanem az interneten és más sajtótermékekben megjelent öndicsérvő nyilatkozataikból”* (50. old.). Türk Attila és Mende Balázs Gusztáv nálam nagyobb tudományos munkássággal büszkélkedhetnek, és helyreigazításukat – ha kívánják – maguk is megtehetik, ezért most csak a saját publikációimról írok. Fodor István minden bizonnyal nemigen olvassa az angol nyelvű szakirodalmat, de – úgy tűnik – az elmúlt évtized magyar szakirodalmát sem, valószínűleg ennek tudható be tájékozatlansága. Azt nem is merem ugyanis feltételezni, hogy ne tekintené tudományos fórumnak az írásaimat publikáló De Gruyter vagy az American Anthropological Association által kiadott olyan folyóiratokat mint az *Open Theology*, az *Anthropology of Consciousness*, továbbá a *Molecular Genetics and Genomics* (ami a legrégebb és legrangosabb genetikai szaklap), vagy akár a Litván Tudományos Akadémia által kiadott *Lithuanian Journal of Anthropology*. Az ezekben megjelent, angol nyelvű publikációim valószínűleg elkerülték a „kritikus” szerző

figyelmét, mint ahogy a hazai tudományos folyóiratokban, tanulmánykötetekben publikált munkáim is, amelyek például a *Keletkutatás*, a *Replika*, a *Rubikon* és a *Századvég* folyóiratban, továbbá több, az MTA által kiadott tanulmánykötetben, vagy az MTA égisze alatt, Pócs Éva által szerkesztett vallástudományi kötetben jelentek meg. Orosz nyelvű publikációimat is az orosz tudományos akadémiai kiadó, illetve a Dél-Úrali Állami Egyetem adta ki, legalább ezeket elolvashatta volna Fodor István, ha valóban kíváncsi lenne az elmúlt évtized szakirodalmára. A cikkben érintett többi előadó nálam komolyabb publikációs listával és munkássággal büszkélkedhet, Fodor István valótlan állítása tehát csupán a lejáratusunkra irányulhatott, valóságalapja nincs.

Fodor István szerint az előadók *„három hetes tanulmányutak”* révén szerzik ismereteiket, ami szintén valótlan állítás. Néprajzkutatóként és szociálanropológusként az elmélyült terepmunka híve vagyok, és összességében több évet töltöttem helyszíni kutatásaimon, ezek közül negyed évet az Urálban. Az nem lenne baj, hogy mindezt Fodor nem veszi tudomásul, de azzal, hogy írásában valótlan állítást tesz, saját tudományos hitelét rongja, elfogultságát illusztrálja.

Cikke későbbi szakaszában (52. old.) Fodor István azt írja velem kapcsolatban, hogy *„figyelemmel kísértem az előadó kísérleteit egy másik őstörténeti szakágban, a régészethen. Sajnos azokról csak lesújtó véleményt alkothattam magamnak.”* Felmerült bennem, hogy Fodor valakivel összekever, hiszen én sohasem publikáltam régészeti területen sem tudományos, sem ismeretterjesztő művet, így a szerző *„lesújtó véleménye”* minden bizonnyal nem is rám vonatkozik... Néprajzkutatóként, kulturális antropológusként nem merészkedek más tudományterületre, és örülnék, ha Fodor István se tenné ezt. Irántam táplált haragjának oka egyrészt az lehet, hogy néhány éve lefordítottam a vele vitába szálló neves orosz régész, Szergej Botalov egyik publikációját magyarra (régész lektor közreműködésével), másrészt az, hogy az MTA Régészettudományi Intézet főmunkatársa, Langó Péter felkérésére az általa szerkesztett tematikus különszámomban *Emográfia a föld alatt? Mivel járulhat hozzá a szociál- és kulturális antropológia a régészet etnicitásolvasataihoz és a társadalomtudományokkal közös diskurzushoz?* címmel írtam egy szociálanropológiai elemzést (Századvég folyóirat, 73. szám, 2014/3: 69–99. old.) Ebben idéztem Søren M. Sindbæk dán régész egyik művét is, amelyben komoly és jól megindokolt kritikát fogalmaz meg Fodor István őstörténeti modelljével és állításaival kapcsolatban. Valószínűleg ezzel vontam magamra Fodor figyelmét és haragját.

Fodor István később – előadásom tartalmát nem ismerve – azt veti szememre (53. old.), hogy ő szkeptikus az *„angolszász genetikai jegyek”* és *„Egzakt» természettudományos adatok mindenható konkrét igazságairól”* szülő állításokkal kapcsolatban. Nos, meg kell nyugtatnom őt, hogy én is rendkívül kritikus vagyok e kérdésben. Előadásom éppen arról szólt, hogy milyen komoly korlátai vannak a populáció- és filogenetikai kutatásoknak, továbbá arról, hogy nagyon problematikus társadalom- és nyelvtörténeti interpretációjuk (Fodor István a cikke 53. oldalán úgy nyilatkozik, hogy ő nem érti az „olvasat” szót, ezért használtam az *interpretáció* szót). Egyértelmű tehát, hogy Fodor Istvánnak fogalma sincsen arról, miről is szólt az előadásom. Valószínűleg ennek tudható be az is, hogy megpróbálja összemosni álláspontomat Neparáczi Endre állításaival, holott éppen én voltam – Bálint Csanád régész mellett – aki a leghatáro-

zottabb kritikát fogalmaztam meg nyilvánosan is Neparáczi Endre szegedi PhD-dolgozatával kapcsolatban a *DNS-bázisú társadalom- és nyelvtörténet?* című írásomban (az interneten: www.naputonline.hu/2017/10/08/csaji-laszlo-koppany-dns-bazisu-tarsadalom-es-nyelvtortenet/). Fodor István tehát egy általa vélt, a valósággal ellentétes, soha el nem hangzott előadás-szöveggel száll vitába. Módszere a „csúsztatás”, ahogy az általam élesen kritizált Neparáczi Endre állításait cikkében az én számba próbálja adni. Fodor István ezt követően azt állítja, hogy „a szerző történeti következtetése kolosszális bomlirt ostobaság”, amikor természetesen már szintén nem rám, hanem Neparáczi Endrére utal, így e részre nem nekem, hanem adott esetben Neparáczi Endrének kell reagálnia.

Nagyon sajnálatosnak tartom, hogy korábban a hazai régészet egyik komoly alakjának tartott Fodor István valótlan állításokra épített, sértő hangnemben írt „kritikáival” ráirányította a figyelmet arra, hogy a hazai közélettel párhuzamosan sajnálatosan eldurvulhat a tudományos élet szereplőinek kommunikációja is. Fodor személyeskedő stílusban, a valótlan állításoktól sem visszariadva próbálja az utána jövő tudós-generáció tagjait hitelteleníteni, és csak remélni merem, hogy ez nem válik általános tendenciává hazánkban. Sajnos Fodor István nem először lépett át az etikai Rubikonon. Nem kíméli a tőle eltérő véleményen lévőket, egyik írásában pl. a már elhunyt Kristó Gyulát „dilettánszozta” le (a *Csodaszarvas* folyóirat hasábjain). Valótlan állításai, sértő hangneme talán csak azt éri el az olvasóknál, hogy önmagát hitelteleníti, korábbi munkáinak megítélését rontja, elfogulatlan, tudósi alapállását megkérdőjelezhetővé teszi. Őszintén remélem, hogy a későbbiekben Fodor István betartja a tudományos vita – kétségkívül íratlan – etikai normáit, és tudományos alaposággal fogja véleményét sajtó alá rendezni, vagy legalább a durva jogsértésektől, sértő stílustól és valótlanításoktól tartózkodik majd.

Csáji László Koppány

*

Fodor István és a finnugristák „továbbképzése”

A Finnugor Világ egyik írásának margójára

Fodor István a Finnugor Világ előző számának hasábjain számos ponton támadta meg más magyar kutatók állításait (s ezt aligha nevezném „erős kritikának”, ahogyan Csúcs Sándor tette a lapszám előszavában, a „mű”-nek nem lévén semmiféle kritikai apparátusa). Az alábbiakban a magyar őstörténeti irodalom tárházát jelentős mértékben gazdagító kutató néhány, elsősorban történeti vonatkozású állítására térek ki, csak azokra, amelyek a kérdéses írásban szerepelnek.

Fodor szerint Türk Attila véleménye „unalomig ismételtetett rögeszme”, amely szerint a magyarok „nem a kazárok földjén vonultak nyugat felé”. A mondat megfogalmazásából – éléből – következik, hogy Fodor István éppen az ellenkező álláspontot vallja: a magyarok a kazárok földjén át vonultak nyugatra. Teheti, Bíborbanszületett

Konstantin művében valóban arról ír, hogy a magyarok (turkok) és a kazárok három évig együtt laktak. Kérdés persze, hogy a három év együttlakás hogyan viszonyult a vándorláshoz, továbbá a Kazária melletti Levédiához: egyáltalán nem biztos, hogy egybeestek. Mindez viszont alig érinti – sőt elfedi – az alapkérdést, hogy hol is haladt elődeink útvonala: északon vagy délen? Ezt sajnos nem tudjuk, ahogy azt sem, hol volt Levédia és az ominózus „együttlakás”. Továbbá nem tudjuk, hogy mit is jelent a „kazárok földje” a VIII–IX. században. (Már a megfogalmazás is megérne egy misét: a „kazárok földje” vajon a kazár szállásterület vagy a kazárok által ellenőrzött terület? Gondolom, Fodor ez utóbbira céloz.) Kíváncsi volnék, hogy a szerző milyen források alapján határozza meg, hogy az addig is terjedt ki északra és nyugatra a kérdéses időszakban. Márpedig ennek hiányában aligha lehet azon vitatkozni, hogy a magyarok a területen kívül vagy belül vonultak-e. Kizárni egyik változatot sem lehet: tudomásul kell venni, hogy nincsen információnk.

Fodor szerint az, „hogy őseink pár év alatt rohanták végig vándorútjukat a Volga és az Urál hegység közötti Magna Hungáriától a Dnyeper melléki Etelközig [...] teljes képtelenség”. A kijelentés eléggé nehezen értelmezhető: tudjuk, hogy az avarok milyen gyorsan érték el a Kárpát-medencét a Volga vidékétől. De a sztyeppe népek történetéből számtalan más példa is felsorolható nagy távolságok viszonylag gyors megtételére (és itt nem a hadjáratokra gondolunk), a nomád szállások közötti távolságok pedig olykor sok száz km-re rúgtak, amelyet az állattartók rutinszerűen, évente jártak be. Az Urál–Dnyeper távolság e tekintetben nem kirívóan nagy, akár néhány év alatt megtehető állattalománnyal együtt is. Azt persze nem tudjuk, hogy elődeink pontosan mennyi idő alatt küzdötték le, de kategorikusan kizárni egy gyors vándorlás lefolyását – ahogy Fodor István teszi – semmiképpen sem megalapozott.

„Levedit a kazárok tették meg első magyar fejedelemmé, ezzel létrehozván az első magyar nomád típusú államot, az ún. kettős fejedelemséget”. Gondolom az állítás első fele a *De Administrando Imperia*ra, a második fele pedig Ibn Rusztára és Gardázire alapul. E munkák valóban a korai magyar történelem fontos forrásai, és némi lazasággal valóban „a honszerzés idején” keletkeztek (azért inkább egy kicsit később). Csak sajnos a fenti állítások nem olvashatók bennük. A DAI szerint Levedi kifejezetten elutasította a kazár kagán ajánlatát arra nézvést, hogy fejedelem legyen. „Első vajdáva” pedig a szöveg szerint nem a kazárok tették Levedit, ők éppen ebből a helyzetből szerették volna feljebb emelni. De akkor miért volna ő az első fejedelem? Erősen kérdéses továbbá, hogy a kettős fejedelemség a „nomád típusú állam” jellemzője volna (Fodor István mintha egyenlőségjelet tenne a kettő közé), ráadásul forrásaink jelentős része a magyarok esetében mit sem tud ilyenről, sem a magyar, sem a bizánci hagyomány. A muszlim szerzők zöme sem emlékezik meg efféle államszerkezetről (éppen ellenkezőleg: egyetlen vezetőről tudnak). Mindössze két szerző – filológiai szempontból cseppet sem problémamentes – állítása értelmezhető így. A magyar tudományos élet ez alapján véli bizonyítottnak a kettős (netán szakrális) fejedelemség létét, de az érvelés meglehetősen gyenge lábakon áll. Természetesen Fodor István értelmezheti a forrásokat a neki tetsző módon, arra viszont semmiféle alapja nincsen, hogy más olvasatok lehetőségét kizárja, illetve az általa preferált megoldást – amivel természetesen nem áll egyedül – másokon számon kérje.

Fodor István a tengrizmus kérdéséhez is hozzászólt, az utóbbi időben amúgy is gyakran publikál a vallástörténet kérdéskörében. Az, hogy a IX–X. századi magyarok körében – legalább részben – a sztyeppei török hitvilág elterjedt volt: lehetséges. Más kérdés, hogy az alapvetően közelmúltbeli forrásokra épített, tengrizmusnak nevezett konstrukció erre az időszakra mennyire vetíthető vissza. Ahogyan az is, hogy a magyarok vallási életét érintő, nem túlságosan nagyszámú adat milyen bizonyossággal utal ugyanerre.

Végezetül néhány szó a személyemet érintő kijelentésekről. Fodor „az őstörténetben és a régészetben tökéletesen járatlan turkológus”-nak titulál. Régész valóban nem vagyok, következésképp nem is írok régészeti cikkeket. Őstörténeti járatlanságomat nem tudom értelmezni: mint tudjuk, őstörténész valójában nincs, vannak azonban kutatási területek, amelyek őstörténeti vonatkozásokkal bírnak, és az ott működő kutatók írnak őstörténeti cikkeket. A turkológia ilyen – és valóban van turkológusi végzettségem, ezt felhasználva írok őstörténeti tanulmányokat is, még ha Fodor István negligálja vagy jelentéktelennek tartja is őket. Végezetül pedig arról nagyvonalúan megfeledkezik, hogy nem csupán turkológus vagyok, hanem történész is. Azt is a szememre veti, hogy arról „nyilatkozgatók”, hogy szerintem az őstörténet-kutatás fellendülőben van, és ezzel a gyanútlan olvasókat sandán megtévesztem. Az állítás első fele tartalmilag vállalható, valóban így gondolom. Vitathatatlanul olyan mennyiségű kérdés vetődött fel az utóbbi időben az őstörténet terén, amennyi régóta nem, és messze nem csak a régészet vagy a genetika területéről mondható ez el. Nem tudom, mi ebben a megtévesztés.

Összegezve: Fodor István erősen sarkos véleményt fogalmazott meg, ami teljesen rendjén való volna (ugyanaz a stílusról kevésbé mondható el), ha saját állításait megfelelően alátámasztaná. Erre azonban nem került sor – ahogy könyvei is szűkölködnek lábjegyzetekben. Véleményét láthatólag mindenképp felett állónak tekinti, s a források bizonytalanságairól tudomást sem véve kéri számon a számára kedves állítások hiányát. Meglehet, ez utóbbiak ingatag voltával sincsen tisztában. Egy olyan ingoványos területen, mint az őstörténet, ez a fajta magabiztosság nem biztos, hogy a legcélravezetőbb.

Sudár Balázs

*

Rövid megjegyzés

Fodor István a Finnugor Világ 2017. szeptemberi számában megjelent írására

Az utóbbi években új lendületet vett magyar őstörténet kutatásának szakmai fórumain sokszor felmerült az etnogenezis fogalmának tisztázása, értelmezési tartományának kijelölése. Ebben a vitában sok érv hangzott el pro/kontra a magyarság etnogenezisének korai, vagyis a nyelvi önállóság és az etnikai tudat kialakulásának feltételezett időpontjára/időtartamára, illetve kései, vagyis a X. századi, Kárpát-medencében való

megtelepedési időszakára vonatkozóan. Éppen ezért értetlenül állok Fodor István azon megjegyzése előtt, amelyet a szegedi Finnugor Konferencia keretében tartott előadásomra hivatkozva ír a Finnugor Világ 2017. évi szeptemberi számában. Nem kívánok foglalkozni az írás minősítő kitételeivel, csupán egy, de annál jelentősebb félreértésre szeretnék reflektálni.

Jómagam már másfél évtizede vagyok többé-kevésbé aktív szereplője a magyar etnogenezis archeogenetikai módszerekkel történő kutatásának. Ezek során az etnogenezis fogalmát populációgenetikai értelemben használtam és használom ma is, egy adott nép, mint biológiai/mintavételi alapsokaság genetikai összetételének adott időpontban történő jellemzésére. Ezt az időpontot többféle módon, a hozzá tartozó geográfiai szituáció figyelembe vételével is meg lehet határozni, azonban a „honfoglaló magyarok etnogenezisének” biológiai vetülete a Kárpát-medencébe való megérkezés tekintetében értelmezendő. A jól-rosszul összeállított genetikai mintavételi-adatbázisok létrejöttéről bármikor nyitható értelmes vita, így arról is, hogy biológiai értelemben ki a honfoglaló. Mivel eddig a genetikai vizsgálatok döntő többségében az anyai ági genetikai örökség összefüggéseire koncentráltak, biztosan honfoglalónak az a csoport tekinthető, amely anyai genetikai adottságait a Kárpát-medencébe hozza és nem itt nyeri el. Mivel a régészeti leletanyag által honfoglalónak minősített sírok a X. századnak nem csak az első néhány évre jellemzők, tanácsos lehet ebben az értelemben ún. korai honfoglalókról beszélni, még akkor is, ha ezek régészeti-kronológiai meghatározása számos nehézségbe ütközik.

Fodor István cikkében utal arra, hogy a honfoglaló népesség genetikai vizsgálatához a későbbiekben szeretnék X–XIII. századi Urál vidéki lelőhelyet is bevonni a mintavételekbe és arra is, hogy ezt teljesen értelmetlennek tartja, hiszen „őseink etnogenezise ekkor már jó másfél évezrede lezárult”, véleménye szerint ezen terveink többek között arra vezethetők vissza, hogy a „magyar őstörténet alapvető kérdéseivel sem vagy(ok) tisztában”.

Valóban nem vagyok olyan pallérozott elme a magyar őstörténet kutatásában, mint neves bírálóm, azonban kitarok azon álláspontom mellett, miszerint a Kárpát-medencében a IX. század végén/X. század elején megjelenő honfoglalók genetikai értelemben a teljes vándorlási útvonal genetikai összetevőit tartalmazzák/tartalmazhatják, ezért biológiai genezisük *pro forma* a fenti időpontig folyamatos. Mivel számos régészeti-történeti megfontolás szól amellett, hogy a honfoglaló név alatt megjelenő, az eddigi vizsgálataink szerint nagyon heterogén népesség számos keleti (ebben az értelemben Urál-vidéki, baskíriai és tatár földi) gyökérrel bír, így e gyökerek régészeti-antropológiailag fellelhető (?) kultúrákhoz, népelemekhez vezethetők vissza, így ezek összehasonlítása a honfoglalókkal nagyon is releváns kérdés, ugyanúgy, ahogyan a honfoglalók és népességtörténeti „következményük”, a korai és a kései Árpád-kori népesség összehasonlító vizsgálata is.

Az archeogenetikai kutatásokkal kapcsolatban helye van a kritikának, azonban ezt kéretik az egyes fogalmak eltérő értelmezési lehetőségeinek figyelembe vételével, a másik tudományterület érvelési-bizonyítási módszereinek ismeretében, annak tiszteletben tartásával művelni.

Budapest, 2017. november 28.

Mende Balázs Gusztáv